

KÖNYVESPOLC

Helytörténeti kiadványok Veszprém megyében (1990–2006)

A rendszerváltás óta eltelt 16 évben Veszprém megyében több mint 100 átfogó jellegű helytörténeti mű (falu- és városmonográfia) látott napvilágot.¹ De vajon a mennyiségi növekedés együtt járt-e szemléletváltozással is? Az elmúlt csaknem két évtized helytörténeti irodalma a helyi polgárok egészséges lokálpatriotizmusának, múltjuk iránti érdeklődésük kielégítésén túl hozott-e olyan új kutatási eredményeket, ami mind a források feltárásában, mind a feldolgozás módszertanában újat adhat más tájak kutatóinak és hasznosítható az országos történettel foglalkozó történészek és társadalomtudósok számára is?

A kiadványok nagy számú megjelenését kétségkívül ösztönözhatta az évfordulók egymás utáni sorozata: a millicentenáriumi, a magyar állam alapításának és a kereszténység felvételének ezredik évfordulója, de olyan helyi eseményekre is jelentek meg kiadványok, mint a községek (elsősorban a németajkúak) be- és kitelepítésének, vagy községegyesítések évfordulóit. A támogatók – legyenek bár önkormányzatok, állami cégek vagy magánszemélyek – kedvelik az évfordulók adta alkalmakat, az ünnepélyes megemlékezéseket.² A „monográfia-láz” mára alábbhagyott, ám számos jelszó arra lehet következtetni, hogy a folyamat nem tört meg; újabb és újabb monográfiák jelennek meg a könyvpiacra.

A kiadókról

A helytörténeti munkák csaknem fele (40) *települési önkormányzat* megrendelésére készült. Az 1990-es politikai rendszerváltást követő években önkormányzataink egyik fő törekvése az új közösségi identitás megteremtésére irányult, melynek részeként megírták településük történetét. Elsősorban községi önkormányzatok támogatták helytörténeti kutatást. A városok közül Balatonalmádi, Balatonfüred, Devecser és Pápa hívtak életre ilyen kiadványt. A kötetek előszavában megfogalmazott elvárás szerint a legtöbb esetben a település lakói számára kívántak „érthetően és olvashatóan” a település múltjáról tájékoztatást adni.

A kiadványok hatoda (18) *helyi egyesületek, alapítványok* támogatásával jelent meg. Ebben az esetben ritkán fordul elő az, hogy maguk az egyesületek adnának megbízást a helytörténeti munka megírására, általában már egy meglévő tanulmány kiadásához nyújtanak segítséget. Az esetek többségében egy-egy megbecsült helytörténeti kutató publikálási lehetőségeit segítették ily módon, mint például a Városlódi Falumúzeum Bará-

ti Köre, amely 1991-ben adta ki Koppány István helyi iskolaigazgató gyűjtőmunkájának eredményét, *Városlőd történetét*, de így jelenhetett meg Pacsuné Fodor Sára *Várpalota helytörténeti kézikönyve*, melyet 12 egyesület, alapítvány támogatott. Más esetben fiatal, tehetséges, helyi értelmiségieit támogatta ebben a formában a közösség, mint Révfülöpon Miklós Tamást.

Megrendelőként és támogatóként bábáskodott a kötetek tíz százaléka fölött (12) a helyi *német nemzetiségi (kisebbségi) önkormányzat*. (Bakonyháza, Herend, Nagyesztergár, Nagytevel, Nemesleányfalu, Németbánya, Városlőd, Zirc). Az általuk megjelentetett kötetek érdekessége, hogy az események története helyett a gazdasági, társadalmi folyamatok alakulása, a falusi életmód és mentalitás feltárása került előtérbe. Nem „kényszerültek” a szerzők az országos történetírás korszakolásának kötelező betartására, a köztörténet által használt fogalmak használatára és a külön-külön elért eredmények egyeztetésére, ráadásul ezek a kiadványok többségében kétnyelvűek.

A rendszerváltás után *magánkiadásban* is jelentek meg községtörténeti feldolgozások (Alsóörs, Balatonkenese, Bódé, Kemeneshögyész, Kemenesszentpéter, Pénzesgyőr, Vaszar). A szerzők saját szülőfalujuk történetét dolgozták fel, vállalva a kiadás anyagi fedezetét.

A Veszprém megyei *közintézmények* közül a megyei levéltár és néhány városi könyvtár vállalt szerepet helytörténeti munkák megjelentetésében. A könyvtárak közül a városi gyűjtőkörrel, esetleg helytörténeti gyűjteménnyel rendelkezők reagáltak érzékenyen az olvasók megváltozott igényeire. A pápai Jókai Mór Városi Könyvtár „*Jókai füzetek*” címmel indított sorozatában adott helyet községtörténeti feldolgozásoknak (Farkasgyepű, Kup, Tapolcafé) és reprint kiadásban jelentetett meg olyan – korábban szünetelt – munkákat, melyek alapkatásokat végeztek el, tartalmaznak ma is megállják helyüket és gyakorlatilag hozzáférhetőek.³ Szellemi műhelyként működött közre helytörténeti munkák megjelentetésében a várpalotai Krúdy Gyula Városi Könyvtár és a Balatonfüredi és a Tapolcai Városi Könyvtár.⁴

A *Veszprém Megyei Levéltár* kiadványsorozatában adott helyet települések történetét feldolgozó monográfiáknak. Vállalta a kiadvány gondozását, több esetben

³ A Jókai Reprint sorozatban megjelent helytörténeti munkák: *Lukács Pál*: A vásárhelyi apácák története Devecser, 1995; *Német József*: Somló. Pápa 1993; *Kiss István*: A pápai plébánia története. Pápa 1996; *Bognár Imre Ede*: Pápa településföldrajza. Pápa 1997.; *Bakonyvári Ildefon*: A pápai katolikus gimnázium története a pálosok és a benecsek idejében 1638–1898. Pápa 1998.; *Horváth Elek-Tóth Endre*: Pápa város múltja, jelene és környéke. Pápa 1999.

⁴ Könyvtárosok végeztek el olyan alapkatásokat, melyek nélkülözhetetlenek a helytörténeti munkák elkészítéséhez. Többek között: *Kerész Károly*: Tapolcai életrajzi lexikon. I-III. Tapolca 2000., 2003., 2006.; *Tilhof Endre*: Ajkai életrajzi lexikon. Ajka, 2003. Veszprém megyei életrajzi lexikon. Veszprém 1998.; Veszprém megyei kortárs életrajzi lexikon. Veszprém 2001.

¹ Áttekintésben azokat a munkákat igyekeztem számba venni, melyek önálló kötetben megjelenve, az adott település történetének egészét kívánták bemutatni. E munkák bibliográfiái adatait mellékletben közölöm az érintett települések betűrendjében. Ezen kiadványokra – a tanulmányban való említésükkor – külön jegyzetben nem hivatkoztam.

² A nyomdából kikerülő összes munka 80%-a valamilyen évfordulóhoz kötődik.

kezdéményezte és szervezte a kutatómunkát, a „mecénás” azonban ettől függetlenül a helyi önkormányzat vagy gazdasági szervezet maradt.

Itt kell kitérnem a Veszprém megyei helytörténet-írást jelentősen fellendítő személy, Gubicza Ferenc agrármérnök és a mögötte álló *Balatonfüred-Csopak Tája Szövetkezet* szerepére, amely 1986 és 2001 között 14 kötet megírását kezdeményezte és vállalta megjelenésének anyagi fedezetét. Ebből a vizsgált időszakban 11 község (Alsóórs, Balatonszőlős, Berhida, Csopak, Felsőórs, Lovas, Nemesvámos, Palóznak, Pécsely, Tótvázsony, Veszprémfajsz) és Balatonfüred-Balatonarács város monográfiáját adták ki, melyek a bibliográfiába felvett kötetek legvakosabb 6-700 oldalas kötetei. Ennek köszönhetően kezdetben egyszerűs,⁵ majd Lichtneckert András levéltáros szakmai irányítása alatt hivatásos levéltáros-történészekből, és más természet- és társadalomtudósokból (főként a Laczko Dezső Múzeum és a Zirci Természettudományi Múzeum munkatársaiból) álló szerzőgárda kapott lehetőséget új típusú falutörténetek megírására.

Az utóbbi évek – kormányzati kezdeményezésére megszületett – vállalkozása a „*Száz magyar falu könyvesháza*” kismonográfia sorozat⁶ Veszprém megyei kötete (Dudar, Köveskál, Mencshely, Noszlop, Somlóvásárhely és Ugod). A kötetek szerzői levéltáros, muzeológus, néprajzkutató szakemberek. A 100 kötetes könyvsorozat kiadását a Miniszterelnöki Hivatal indította el 1999 tavaszán. A projekt célja a magyar állam millenniumát 100 magyar falu kismonográfiájának megjelenetésével köszönteni. (100 évvel korábban az akkori kormányzat a vármegyék történetét összefoglaló kötetekkel tisztelgett a centenáriumi előtt.)

A várostörténetírás eredményei

Veszprém megye a várostörténetírás területén sokáig a legutolsók között kullogott. Addig, amíg a várostörténetírás országos szinten a mennyiségi gazdagság jellemző – az 1970- és évektől az alföldi agrárvárosok szinte mindegyikéről készült feldolgozás, a dunántúli városok pedig létrehozták várostörténeti kutatócsoportjaikat – Veszprém megyében az előmunkálatok, forrás-kiadások hiánya és a finanszírozó városi vezetés passzivitása sokáig akadályozta a munka megindulását. Az utóbbi két évtizedben változás tapasztalható ezen a területen is.

A leghatározottabban talán Pápán fogalmazódott meg az igény egy monográfia megjelenítésére az 1980-as évek legvégén. A mércét magasra tették, mert olyan munkát kívántak megjeleníteni, amely tudományos alapot nyújt az országos várostörténetírás számára. A szervezőmunkát Hermann István, a pápai Jókai Mór Városi Könyvtár igazgatója vállalta. A várostörténet fejezeteinek megírására a helyi szakemberek mellett

⁵ A tizenkét kötetből hat megírására *Véress D. Csaba* történész-muzeológus kapott megbízást: 1991 és 1994 között írta meg Felsőórs, Pécsely, Palóznak, Balatonszőlős, Veszprémfajsz, Tótvázsony történetét és szerkesztésében jelent meg az első közös vállalkozás: Nemesvámos története.

⁶ A magyar várostörténetírásról áttekintést ad *Gyáni Gábor*: A várostörténetírás és a makrotörténet. Mai várostörténet-írásunk: teljesítmény és irányzatok. Történelemszisztematika. Budapest 2002. 59-77. old.

olyan tudós szakértőket sikerült megnyernie, mint Engel Pál, Granasztói György, Kristó Gyula, Kubinyi András, Pölöskei Ferenc, Solymosi László, Szakály Ferenc. A vállalkozás eredményeként megjelent két kötetet tanulmányokként jegyzik a szerkesztők, utalva arra, hogy a várostörténet egy-egy korszakának feldolgozása egyetlent sikerült, de így nyitva hagyták a lehetőséget arra, hogy a hiányzó fejezeteket, vagy a megjelent részek esetleges hiányait később kiegészíthessék.

S valóban a kezdeti elképzelés helyesnek bizonyult. Az elkészült tanulmánykötetek inspirálóan hatottak a további munkára. Azóta megírásra került a hiányzó önkormányzattörténet,⁷ a Pápai Református Gyűjtemények kiadványsorozatában hiánypótló forrásközlések jelentek meg,⁸ három folyóirat (Források Pápa történetéből, Acta Papensia: a Pápai Református Gyűjtemények Közleményei és az Acta Musei Papensis: a Gr. Esterházy Károly Kastély- és Tájmuzeum Múzeumi Irásaitó) szerkesztői és munkatársai dolgoznak a Pápával foglalkozó források és résztanulmányok megjelenítésével. Pezsgő szellemi élet és magas szintű tudományos munka bontakozott ki a városban, ami ösztönzően hat a tágabb környezetre is.

Sikeresek mondható a két új Balaton-parti város, *Balatonalmádi* és *Balatonfüred* történetének feldolgozása. A szerkesztők (Kredics László és Lichtneckert András) az időrendi tárgyalás mellett a település történetének olyan területeire is kiterjesztették figyelmüket, amely eddig nem kapott elég figyelmet, így a borvidék- és szőlőhegyek, (gyógy)fürdők története, az irodalom-, képzőművészet-, sporttörténet. A szerkesztők a helyi tudományos műhelyek munkatársait (természettudósok, régészek, történészek, néprajzosok, irodalom- és művészettörténészek) foglalkoztatták, amely szavatolta a szakszerűséget. Külön öröm, hogy a két település lokálpatriótái a helyi folyóiratokban (Uj Almádi Ujság, Fűredi História) és a kisebb terjedelmű kötetekből álló kiadványsorozataikban azóta is sikeresen művelik a város történetének feldolgozását és közzétételét.⁹

Devecser városa az egyszerűs, hagyományos időrendi feldolgozást választotta. A kötet szerzője a helyi forrásanyag közelében lévő szakember. Munkája kétségkívül levéltári kutatásokra alapozódik, de a várostörténet alig több pusztá adatközlésnél.

A „volt munkásvárosok” (*Ajka*, *Várpalota*) esetében érdekesen alakult a monográfia sorsa. A két településről 1960 és 1973-ban készült összefoglalás. Várpalotán a rendszerváltás utáni években a munkásvárossá alakítást megelőző (felekezeti és társadalmilag) színes városi társadalom megújulására történt erőfeszítések, míg

⁷ *Hudi József*: Pápa város önkormányzata a későfeudalizmus időszakában (1730–1847). Pápa 1995.

⁸ Források Pápa város 1848/49. évi történetéből. (Szerk.: *Hudi József*). Pápa 2001.; *Köblös József*: A Dunántúli Református Egyházkerület Levéltárának magyar vonatkozású középkori oklevelei 1265–1525. Pápa 1997.; Dunántúli egyházleírások a XVIII. századból. A Dunántúli Református Egyházkerület 1774-ben. Pápa 2002.; A Pápai Református Kollégium diákjai 1585–1861. Pápa 2006.

⁹ Az Almádi Füzetekben két tanulmány jelent meg: *Schildmayer Ferenc*: A Hattyú Vendéglő története és a Balatonalmádi Gyógyfürdő; a Balatonfüredi Helytörténeti Egyesület kiadványsorozatában 29. kötetnél tartanak!

Ajkán a várososhoz csatolt 7 hajdani község közül 4 (Tóskoberénd, Tóskok, Bódé és Padrag) tett kísérletet múltjának feltárására.

Az utóbbi években várossá nyilvánított településeken, *Berhidán* és *Badacsontomajon* lett erősebb a lokális tudat, ami településtörténeti munkák kiadásában is megnyilvánult.

Ahol szinte egyáltalán nem történt előrelépés, az *Veszprém* városa. Elkészült a monográfiásorozat tervezete, rendelkezésre állt a kötetek kiadásához szükséges anyagi támogatás, mégsem történt semmi az ügyben. Kisebbségi terjedelmű rész tanulmányok láttak napvilágot a többé-kevésbé rendszeresen megjelenő Veszprémi Szemleiben és a Veszprém Városi Füzetek sorozatában,¹⁰ de további erőfeszítés nem történt.

Összegzőképpen városaink kutatásával kapcsolatban azt mondhatjuk, hogy ahol a város és a közgyűjtőmunkák vezetése komoly elhatározással és szervezőmunkával maga mögé tudta állítani a helyi értelmiség legjobbjait (Pápa, Balatonfüred) ott magas szintű tudományos munka indult meg, melynek eredményei egyaránt hasznosíthatók, mint az országos tudományos műhelyek, mint a helytörténészek munkájában.

A falumonográfia műfaji és tartalmi jellemzői

Színes és változatos műfajú, de tartalmában egyenletlen színvonalúak az 1990 után megjelenő községtörténeti munkák. Nem is lehetnek ezek a kiadványok egyenletesen magas színvonalúak, hiszen az alkotók egy része nem is akart tudományos munkát írni.

A kiadványok mintegy negyedrésze *krónika* szintű feldolgozás, vagyis olyan történeti feljegyzések sorozata, melyek időrend szerint vázolják a fontosabb eseményeket, bemutatják a település intézményeit, épületeit, neves személyiségeit. A feltételezett olvasó itt maga a közösség, aki megtalálja magát és hozzátartozóit, barátait a könyv oldalain. Ha igénybe is vesznek forrásokat, azok használata bizonytalan vagy önkényes, semmiképpen sem nevezhetők szakmunkának.¹¹ A szerzők módszere legtöbbször abból áll, hogy egy-egy településre vonatkozó és gyakran más művekből majdnem változtatás nélkül átvett részeket, adatokat kronológiai sorrendbe szedik, s jellegűktől függetlenül egyetlen halmozba ömlesztik.¹²

Vannak szerencsére sokkal kiértelmeztebb, átgondoltabb szerkezetű munkák is. Itt a szerzőnek vagy a helységben szerzett életpasszátalatai szolgáltathatnak a falutörténet

nyersanyagául, vagy a helyszínen végzett alapos terepmunka, a levéltári kutatás jogosítja fel annak megírására. Ezek közül különösen azok a kötetek értékesek, melyek helyi gyűjtéseket, megfigyeléseket adnak közre, melyek hasznosan egészítik ki az írott források adatait.¹³ Sajnos, értékek mellett ezeknél a köteteknél is gyakran előforduló probléma az értékelés, az elemzés hiánya. Főleg azoknál a szerzőknél jelent ez nehézséget, akik nem tudnak uralkodni szorgalmasan összegyűjtött anyagukon.¹⁴

A helytörténeti irodalom egy másik műfaja a *történelmi olvasókönyvek* csoportja, melynek célja, hogy a történelemkutatással nem foglalkozó érdeklődők néhány jellemző iratból vagy irodalmi forrásból élményszerű képet formálhassanak a településük életéről. Megyénkben ezek a kiadványok „lakóhelyünk ismerete”, „helytörténeti olvasókönyv” címet viselik, s elsősorban az iskolások számára készültek.¹⁵ A tapasztalatok szerint a helyben lakók érdeklődését ez a forma és tartalom fogja meg a leginkább, s ösztönözi őket arra, hogy lejegyzék és felkutassák saját családjuk, őseik történetét. Ezen túl egy jól válogatott, a helytörténet szempontjából számba jöhető forráscsoportokat és irattípusokat, irodalmi forrásokat bemutató, azokhoz a korszakról, eseményekről, emberekről magyarul jegyzetekkel ellátott olvasókönyv módszertani útmutatót is helyettesíthet. Csak sajnálhatjuk, hogy történész-levéltáros szakember Veszprém megyében nem vállalkozott elkészítésére.

A helytörténeti irodalom újabban megjelenő műfaja a *helytörténeti kronológia*, amely rendkívül képlékeny, fejleszhető műfajnak bizonyult. A kronológia legtöbbször a település története egyes eseményeinek rövid, tömör összefoglalását adja, időnként névanyag (tanítók, lelképásztörök, bírók, tanácselnökök, polgármesterek, jegyzők), statisztikai adatok (elsősorban a lakosság számára vonatkozóan) beillesztésével, amely kiegészülhet irodalomjegyzékkel és szemlényvmutatóval is.¹⁶ Az utóbbi években gyakorlattá vált az is, hogy a vasok községmonográfiát egészítik ki kronológiával, így őrizve meg azokat az adatokat, melyek fontosak lehetnek a községtörténet szempontjából, de a szöveges részben arányeltelődéshez vezetnének.¹⁷ Ez az a műfaj viszont, amelyben erősen kísért a politikai köztörténet esemény-sorának mechanikus átvétele, még akkor is, ha az a település valódi történetét nem érintette.

¹³ Ilyen lényegre törő, ügyesen megírt községtörténet: *Jablontkai Géza: Alsóörs, Kalmár László: Badacsontomaj, Kneifel Imréné Békefi Erzsébet: Bakonyoszlop, Bolla József: Veszprémvarsány, Uzsocki András (szerk.): Csupak, László Péter: Béb, Ilon Gábor: Kúlsóvat, Kriv Péter (szerk.): Bánd, Kovács J. András: Sámez, Ladányi András: Monostorapáti, Miklós Tamás: Révfülpöl történetét feldolgozó kötetek.*

¹⁴ Tipikus példák erre: *Szöllősi Mihály* helyi plébános Gyula-firatóról és *Koppány István* helyi iskolaigazgató Városlőről írt könyve, melynek néprajzi fejezeteiben azonban értékes anyagot gyűjtött össze.

¹⁵ *Bontó Józsefné: Veszprém, Pacsuné Fodor Sára: Várpalota, György Péter János: Balatonfüred, Katona Csaba: Németh Ákosné (szerk.): Balatonfüred, Mezei Zsolt: Vaszar, Fodor Miklós: Bakonyzentlászó, Miklós Tamás: Révfülpöl, Nagy Lajos: Ajka.*

¹⁶ *Miklós Tamás: Révfülpöl, Tóth Dezső: Dáka, Tilhof Endre: Padrag.*

¹⁷ *Hudi József: Pénzesgyőr, Olaszfalu.*

¹⁰ *I. Hogy György: Veszprém város polgármesterei és tanácselnökei a XIX–XX. században. Veszprém, 1998.; 2. Uő.: 1848/49. honvédsereg Veszprém. Veszprém, 1999.; 3. Uő.: Veszprém város díszpolgárai. Veszprém, 2001.; 4. Uő.: Veszprém város kintutettjei. Veszprém, 2002.; 5. Bándi László: A Veszprémi várkút feltárási és felújítási dokumentumai. Veszprém, 2002.; 6. *Praznovszky Mihály* (szerk.): Tér-mozaik Fejezetek az Óváros tér történetéből. Veszprém, 2002.*

¹¹ Csak néhányat említek példaként a bibliográfiából ezek közül: Gyepükaján 1994., Egerlaj 1997., Dabrony 1998., Nemesléányfalú 2000., Szilgiget 2003.

¹² Ezt a munkamódszert követi többek között: *Rác István: Farkasgyepű, Vackó László: Somlóvásárhely, Pethő Gyula: Nemesgörzsöny, Szalontay Zoltán: Dudar, H. Szabó Lajos: Malomsok, Török Erő: Kemencszepténer, Nyárs Gyula: Kemeshőgyész történetének megírásakor.*

A megye helytörténeti irodalmának tartalmi jellemzőit vizsgálva szomorúan kell megállapítani, hogy a helyi szakemberek által készített egyszerűs településtörténetek között is gyakran találkozunk olyan munkákkal, melyek bár levéltári kutatásokra alapozódtak, de alig többek pusztá adatközlésnél, pedig a szakszerűség nem szűkíthető le a részletek aprólékos és bőséges leírására. Olyan sokat foglalkoztatott szerző, mint Veress D. Csaba (aki 10 év alatt 17 falumonográfiát írt, 1994-ben négyet) helytörténeti munkái feltűnően hasonlítanak egymásra. Ebben az esetben kísért a gondolat, hogy a szerző mondanivalóját és a helyi forrásokat az országos történethez igazította, pedig az adott település múltjában a döntő események nem mindig esnek egybe az országos hatókörű történésekkel, a gazdasági folyamatok sem azonos módon érintik a települések lakosságát, s így pont a kisebb közösség sajátos arculata mosódik el.

A községtörténetek legszínvonalasabb munkái közös vállalkozásban készült *tanulmánykötetek*, több szerzővel és sokrétűségre, árnyaltságra törekvéssel, ami több tudományág közös erőfeszítését kívánta meg. Leggyakoribb eset, hogy a történeti fejezetek mellett, természet- és néprajzi feldolgozások is készültek, de számos olyan munka is található, amely tovább tágitotta a bevonandó tudományok körét. Ezeknél a munkáknál meghatározó a szerkesztő személye, akinek koncepciója, szakmai igényessége befolyásolja a kötet egész tartalmát.

Lichtneckert András levéltáros szakmai vezetésével készült el a Balaton-felvidék kilenc (a XX. századig önálló) magyar, többségében nemesi településének története: Alsóörs, Balatonalmádi, Vörösbény, Csapok, Balatonfüred, Arács, Berhida, Kiskovácsi, Peremarton. A szerzőgárda folyamatosan bővült. Egy-egy fejezet magírására természettudósok (ornitológus, geológus, botanikus), muzeológus szakemberek (régész, néprajzkutató, irodalom- és művészettörténész) és társadalomtudósok (levéltáros, történész, szociológus, politológus) kaptak felkérést. Céljuk az volt, hogy elvégezzék a Balaton-felvidék (legalább egy részén) a környezet természet- és társadalomtudományi, néprajzi és történelmi szempontú vizsgálatát. A feldolgozásnál a szerzők törekedtek a teljes szakirodalom áttekintésén kívül új kutatási eredmények bemutatására, a történeti részeknél a teljes levéltári forrásanyag feltárására, a néprajzi fejezetekben pedig a még fellelhető emlékekkel (kiterjedt terepmunkán alapuló) dokumentálására. A kötetekben levéltári forrásokat is közöltek, elsősorban olyanokat, amelyek ritkaságok, kevés községből maradtak fenn felhívva ezzel a szakma figyelmét és a lakosság érdeklődését.

Hudi József levéltáros a bakonyi német falvak történetének feltárására vállalkozott: Herend, Pénzesgyőr, Némethánya, Olaszfalu. A szerkesztése alatt megjelent kötetek legtöbb esetben szintén kiegészültek természet- és néprajzi, régészeti és néprajzi fejezetekkel. A falvak történetének egy-egy korszakát bemutató részek végén közé tette a legfontosabbnak ítélt források szövegét. A szerkesztő ezeknél a köteteknél korszakonként kiegyensúlyozott, de ismertebb forráscsoportok közlésére törekedett.

A Lichtneckert András és Hudi József vezetésével elkészült kötetek eredményei, amelyek módszertanilag is kitűnő tanulmányokat tartalmaznak, túlmutatnak a helytörténet határain. Mivel egységes szempontok szerint vizsgálták a természeti környezet, gazdasági, társadalmi, kulturális rendszerek működését, szerkezetét, határait, lehetővé tették tágabb történeti tájak (pl. vonzáskörzetek, gazdasági mikrokörzetek) behatárolását és megajzolását.

Ezen kívül számos olyan forráscsoportot publikáltak kötetekben (összeírások, török kori magyar levelek, falutörvények, törvénybírói jegyzőkönyvek, céhartikulások), amelyek feltárása és közlése a korszakról kialakított összképet is árnyalhatja.

A tanulmánykötetek munkatársai nyilvánvalóan minden lehetőséget szerettek volna kihasználni a monográfiák megírásakor, de egy-egy ilyen vastag kötetet kézbe véve néhány dolog elgondolkodtató. Többek között az, hogy a feldolgozandó témakörök szétszétvárosításának is van határa, mert a túl sok közreműködő között szétaprózott témákból nem mindig áll össze egységes kép. Másrészt, az egyébként adatgazdag és korrekció helytörténetek, melyek módszertanilag is kiemelkedő értékűek, nagy terjedelműknél fogva gátolják az érdemi mondani- való megértését, egy településről alkotott összkép kialakítását.

A nagy terjedelem sok esetben a feldolgozás és a forrásközlés elegyítéséből adódik. Kétségtelen, hogy Veszprém megye (és települései) múltjának számos olyan vonatkozása van, amellyel senki sem foglalkozott, forrásai feltáratlanok, hiányoznak az előmunkálatok. Ilyenkor azonban helyesebbnek tűnik, ha ezeket pótolva az írott forrásokat és a meglévő feldolgozásokat áttekintő segédkönyveket állítanak össze, forráskiadványokat jelentetnek meg, amely elkülönül az érdeklő, megfelelő szempontú feldolgozástól.¹⁸ Megkönnyítve ezzel a feldolgozás előadásmódjának egységesítését, a művészi szerkesztés érvényesítését.

Eredmények

Végezetül vegyük számba Veszprém megye rendszerváltás utáni helytörténetírásának azokat az eredményeit, amelyben újat adott/adhat más tájak kutatóinak és hasznosítható az országos történettel foglalkozó történet- és társadalomtudósok számára is.

Az elmélyült kutatás több fontos, eddig kis számban publikált forráscsoportot tárt fel. Többek között a *nemesi községek státútumait* (Alsóörs, Berhida, Kővágóörs, Szentkirályszabadja), amelyek kiválóan használható anyagok az újkori társadalomtörténet, igazgatástörténet, történeti néprajz iránt érdeklődők számára.¹⁹

Nem kevésbé fontos a XVIII–XIX. századi *hegyvartikusok* (Almádi, Alsóörs, Arács, Füred, Berhida, Csapok, Lovas, Pécsely, Vörösbény, Somlóvásárhely) forrása, amely minden szőlősgazda számára érdekes,

¹⁸ A levéltár szerepvállalását a helytörténetírásban éppen abban látom, hogy az alaputatások, forrásközlések, módszertani útmutatók elkészítésére biztosítana lehetőséget és helyet kiadványaiban.

¹⁹ A nemesi községek falutörvényeinek egy csoportját külön kötetben is közzétették: Hudi József: A dunántúli nemesi községek státútumai a XVII–XIX. századból. Veszprém 1999.

ugyanakkor kapcsolódhatott az Égető Melinda által vezetett akadémiai programban megvalósuló hegytörvény-kiadáshoz.²⁰

Új irányt nyitott a történelmi vízvidékek helyzetének és társadalomtörténetének vizsgálatában a *szőlőadás-vételi ingatlanforgalom* feldolgozása (Almádi, Vörösberény, Alsóörs, Csopak). Ez a tömörített formában kiadott forráscsoport a középkori oklevelekből, a hiteleshelyi és hegyközségi jegyzőkönyvekből állítható össze a középkortól kezdve a XIX. század közepéig és alkalmas a telektörténetek rekonstruálására is.

Egy-egy kérdéskör igényes, forráskritikai vizsgálatához adhat módszertani útmutatót például a települések *török hódoltság alatti lakott vagy lakatlanságának vizsgálata* (Alsóörs, Csopak, Dudar, Somlövásárhely), vagy a *német településfalvak lakosságának migrációját* vizsgáló fejezetek (Nagyesztergár, Nagytevel, Németbánya, Városlód).

Számos kérdésben árnyalják a történettudomány által kialakított képet a helytörténeti kutatások eredményei. Többek között ilyen terület a *nemesi társadalom vizsgálata*. A Balaton-felvidéki falvak társadalmának történeti és néprajzi elemzése érdekes képet fest az *agilis* (nönemesek) rétegéről (Alsóörs, Csopak-Kövesd), azok társadalmi tagolódásáról. Minden faluban hasznosítható az alsóörsi, csopaki, lovási, füredi, berhidai és peremartoni *közbirtoke* története.

Fontos adalékokkal szolgál a Veszprém megyei kutatás a Balaton-felvidéki és bakonyi *református falvak* (Alsóörs, Dudar) *községi és egyházközségi önkormányzatának összefonódására*. Újat hozott a *fürdőitörténetek* korai forrásainak feltárása.

A Veszprém megyei helytörténeti irodalomnak fontos részét alkotják a helyi németiség, német többségű települések történetével foglalkozó munkák is amennyiben olyan forrásokat tettek közzé, amely a betelepülés körülményeit mutatják be (Németbánya, Nagyesztergár, Pénzeskút, Városlód).

Merre tovább?

Végül felvetődik a kérdés, mi módon befolyásolható, módosítható a helytörténeti kutatás iránya, minősége, mi a történetész szakma feladata és felelőssége.

Talán a legfontosabb, amit tehet a szakma, hogy részt vesz a helytörténet művelésében, és a helytörténeti irodalom véleményezésének fárasztó munkájában. Sajnos, szembesülni kell azzal, hogy sem vidéken, sem országosan nincs egy olyan szakmai folyóirat, amely rendszeresen ismertetné és értékelné a helytörténeti irodalmat, hiányzik az önreflexió és a folyamatos koordináció. A helytörténeti munkák egyre gyakrabban jelennek meg lektorálás nélkül, s a munkában való személyes részvétel hiányában a „szakma” nem tudja befolyásolni, illetve garantálni a minőséget.

Annál inkább sajnálatos ez, mert éppen napjainkban kezd megváltozni a helytörténetírás megítélése. A társadalomtörténeti megközelítés előtérbe kerülésével az

események története helyett a gazdasági, társadalmi folyamatok alakulása került a szaktudomány érdeklődésének homlokterébe, és ez felértékelte a helyi kutatásokat. Az új szemlélet másként látja a helytörténet értelmét és szerepét is, mert a társadalom szerkezete és annak működési módja a maga konkrétságában, a helyi szinten fogható meg, forrásait is ott találja meg. Helytörténeti munkáink közül is azok a legértékesebbek, melyek vállalkoznak ilyen mélyfúrára, s meggyőződésem, hogy ez értékes – és befogadható – mind a helyi közösség, mind a tudományos közgondolkodás számára.

Márkusné Vörös Hajnalka

Településtörténeti monográfiák Veszprém megyében (1990–2006)

(Összeállította: *Márkusné Vörös Hajnalka*)

A települések neve szerint:

Ajka: Nagy Lajos (főszerk.) Ajkai Századok jubileumi helytörténeti évkönyv. Ajka Város Önkormányzata. Ajka 2004. 62 old.

Alsóörs: Lichtneckert András (szerk.): Alsóörs története. Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai 11. Balatonfüred-Csopak Tája Szövetkezet. Veszprém 1996. 750. old.; Albrecht Sándor: Szülőföldem Alsóörs. Javarszt újságokban megjelent írások bővített gyűjteménye. Önkormányzata. Alsóörs 1997. 139 old.; Jablonkay Géza: Alsóörsi krónika. Alsóörs község története a legrégibb ismert időktől napjainkig (1272–1972). Jablonkay László magán kiadása. Zürich 2002. 185 old.

Aszófő: Veress D. Csaba: Aszófő évezredei: egy Balaton-melléki falu története. Aszófő Község Önkormányzata. Veszprém 1998. 246 old.

Badacsonytomaj: Kalmár László: Badacsonytomaj története. Önkormányzat. Badacsonytomaj 1995. 148 old.

Bakonybél: Veress D. Csaba: Bakonybél története. Viza Kiadó. Veszprém 2000. 316 old.

Bakonycsérnye: Varga Ferenc: Bakonycsérnye története 1848–2003. Önkormányzat. Bakonycsérnye 2004. 237 old.

Bakonyháza: Veress D. Csaba: Bakonyháza története: Egy bakonyi község múltja és jelene. Geschichte von Bakonyháza: Vergangenheit und Gegenwart einer Gemeinde im Bakonyer Wald. Bakonyházai Községi Önkormányzat és Bakonyházai Német Kisebbségi Önkormányzat. Veszprém 2002. 848 old.

Bakonyoszlop: Kneifel Irméné Békefi Erzsébet: Bakonyoszlop története: átdolgozott és bővített kiadás. Bakonyoszlop: Bakonyoszlop Község Önkormányzata. 2001. 197 old.

Bakonyzentlászó: Fodor Miklós: Bakonyzentlászó helytörténeti olvasókönyve. Bakonyzentlászó. Sokszorosított. 2000. 66 old.

Balatonakali: Hodák Józsefné: Balatonakali. Önkormányzat. Balatonakali 1996. 210 old.

Balatonalmádi: Kredics László – Lichtneckert András (szerk.): Balatonalmádi és Vörösberény története. Tanulmányok. Almádiért Alapítvány. Balatonalmádi 1995. 647 old.

²⁰ *Égető Melinda:* Hegytörvények forrásközléseinek gyűjteménye (1470–1846). Budapest 2002.; *116:* Hegytörvények és szőlőtelepítő levelek Veszprém vármegyéből (1626–1828) Budapest 2006.

Balatonfüred: György Péter János: Bevezetés Balatonfüred történetébe. Lakóhelyismereti olvasókönyv általános iskolás tanulóknak. Városi Könyvtár. Balatonfüred 1995. 64 old.; Csontos Judit-Dibusz László és mások: Fejezetek Balatonfüred történetéből.: Aranyhíd Kulturális Szolgáltató Intézet. Balatonfüred 1996. 111 old.; Katona Csaba – Németh Ákosné (szerk.): Emlékek, dokumentumok Füred múltjából 1796–1913. szép magyar hazádnak tündérvidéke ...". Balatonfüredi Helytörténeti Egyesület. Balatonfüred 1997. 126 old.; Lichtneckert András (szerk.): Balatonfüred és Balatonarács története. Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai 14. Veszprém: Balatonfüred-Csopak Tája Szövetkezet. 1999. 751 old.

Balatonkenese: Kis András: Az 1000 éves Kenese. Budapest 1990.

Balatonszőlős: Veress D. Csaba: Balatonszőlős évszázadai: Egy Balaton-felvidéki község története a kezdetektől napjainkig.: Balatonfüred-Csopak Tája Szövetkezet. Veszprém 1994. 222 old.

Balatonudvari: Marton Jenő: Balatonudvari története. Önkormányzat. Balatonudvari 1999. 288 old. + 8 old. kép melléklet

Bánd: Krein Péter (szerk.): Bánd, község a Séd völgyében. Fejezetek Bándról.: Önkormányzat. Bánd 1998. 102 old.

Béb: László Péter: Béb. Önkormányzat. Pápa 2002. 315 old.

Berhida: Lichtneckert András (szerk.): Berhida, Kiskovácsi, Peremarton története és néprajza. Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai 15.: Balatonfüred-Csopak Tája Szövetkezet. Veszprém 2000. 406 old.

Bódé: Tatai Zoltán: Szülőföldem Bódé. Szerzői kiadás. Budapest 1998. 39 old.

Csetény: Sári Attila: Csetény község története a kezdetektől 1945-ig. Csetényi Művelődési Otthon. Veszprém 2000. 80 old. + 4 melléklet

Csopak: Uzsoki András (szerk.): Csopak. Szelényi Ház. Veszprém 1996. 55 old.; Lichtneckert András (szerk.): Csopak története. Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai 12. Balatonfüred-Csopak Tája Szövetkezet. Veszprém 1997. 729 old.

Dabrony: Horváth Miklós: Dabrony története. Önkormányzat. Dabrony 1998. 70 old.

Dáka: Tóth Dezső: Dáka község történeti kronológiája i.e. 1400–2000. Veszprém: Szülőföld Baráti Kör, Dáka. 2003. 92 old. Dákai füzetek 9.

Devecser: Veress D. Csaba: Devecser évszázadai. Veszprém: Devecser Nagyközség Önkormányzata. 1996. 486 old.

Dudar: Szalontay Zoltán (szerk.): Dudar a Bakonyban. Veszprém: Dudar Község Önkormányzata. 2000. 282 old.; Boross István–Márkusné Vörös Hajnalka: Dudar. [Szerk.: Hermann István]. Budapest: Száz Magyar Falu Könyvesháza Kht. 2001. 226 old.

Egeralja: Szalóky Károly: Egeralja rövid története. Veszprém: Egeralja Község Önkormányzata. 1997. 27 old.; Nagy Lajos: Egeralja évszázadai: Adalékok Egeralja község történetéhez. Ajka: Egeralja Község Önkormányzata. 2000. 123 old.

Eger-völgye: Előadások az Eger-völgye településeinek történetéből I. A Hajnal István Kör történeti konferenciája. Kaposcs. 1996. július 19–20. Kaposcs: Kaposcsi Kulturális és Természetvédelmi Egylet. 1996. 102 old. Csigakönyvek 2.

Farkasgyepű: Rác István: Farkasgyepű község története, 1401–1753. Pápa: Farkasgyepű Község Önkormányzata. 1996. 70 old. Jókai füzetek 18.

Felsőörs: Veress D. Csaba: Felsőörs évszázadai: a község története a kezdetektől napjainkig. Veszprém: Balatonfüred-Csopak Tája Szövetkezet. 1992. 285 old. Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai 8.

Gyepükaján: V. Molnár Emma: Gyepű-Kajánföldre-Gyepükaján. Készült a községegyesítés 100. évfordulójára. Gyepükaján: Gyepükajáni Önkormányzat. 1994. 31 old.

Gyulafiratót: Szöllösi Mihály: Rátóti krónika. Veszprém: Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata. 1995. 581 old.

Gyulakeszi: Illés Mária: Gyulakeszi és Csobánc története. Gyulakeszi Önkormányzat. 1994. 96 old.

Herend: Hudi József: Herend története: egy bakoynyi község múltja és jelene [a néprajzi tanulmányok szerzői Arnold Mária és Köller Mónika]. Veszprém: Herendi Német Kisebbségi Önkormányzat. 1998. 329 old.

Hosztót: Palágyi Klára: Hosztót. Hosztót: Hosztót Község Önkormányzata. 2000. 119 old.

Kapolcs: Mayer Dénes: Adalékok Kapolcs történetéhez. Kapolcs: Kapolcsi Nyomda. 1995. 70 old.

Káptalanfüred: Polniczky József: Káptalanfüred évtizedei, 1930–2000. Káptalanfüred: Káptalanfüredi Fürdőegylet. 2001. 236 old.

Kemeneshőgyész: Nyárs Gyula: Kemeneshőgyész község története. Pápa: Szerzői kiadás. 2000. 88 old. + 25 tábla melléklet

Kemenesszentpéter: Töreki Ernő: Pillanatképek egy Rába-parti kisközség múltjából, jelenéből, jövőjéből: Rendhagyó monográfia. H.n. [Pápa]: Kiadó nélkül. D.n. [2001.] 158 old.

Köveskál: S. Lackovits Emőke: Köveskál. [Szerk.: Hermann István]. Budapest: Száz Magyar Falu Könyvesháza Kht. 2001. 200 old.

Kup: Varju Dezső: Kup község története. Kup: Jókai Mór Városi Könyvtár. 1999. 172 old. Jókai füzetek 27.

Külsővat: Ilon Gábor (szerk.): Tanulmányok Külsővat történetéből. Külsővat: Külsővat Község Önkormányzata. 1996. 332 old.

Litér: Litér. Litér: Litér Község Önkormányzata. 1996. 27 old.; Litér. [Szerk.: S. Lackovits Emőke, Rainer Pál] Litér: Litér Község Önkormányzata. 2003. 33 old.

Lókút: Veress D. Csaba: Lókút története. Egy bakoynyi község múltja és jelene. Veszprém: Lókút Község Önkormányzata. 1996. 368 old.

Lovas: Hudi József: Lovas község története: Egy Balaton-felvidéki falu múltja és jelene. Veszprém: Balatonfüred-Csopak Tája Szövetkezet. 2001. 520 old. Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai 16.

Magyarpolány: Rainer Pál: Magyarpolány község története. Veszprém: Magyarpolányi Községi Tanács.

1990. 39 old.; Ebele Ferenc (szerk.): Magyarpolány. Veszprém: Magyarpolányi Községi Tanács 1990. 54 old.

Malomsok: H. Szabó Lajos: Szülőföldünk, Malomsok. Malomsok: Malomsok Község Önkormányzata. 2000. 385 old.

Mencshely: Hermann István (íjf.): Mencshely. [Szerk.: Hermann István]. Budapest: Száz Magyar Falu Könyvesháza Kht. 2001. 205 old.

Monostorapáti: Ladányi András: Monostorapáti a völgy kapuja. Monostorapáti: Monostorapáti Önkormányzat. 2004. 413 old.

Nagyesztergár: Irányi László: Nagyesztergár a XVIII. században. Nagyesztergár: Német Kisebbségi Önkormányzat. 2000. 70 old.; Irányi László: Nagyesztergár a XIX. században. Nagyesztergár: Német Kisebbségi Önkormányzat. 2001. 100 old.; Irányi László: Nagyesztergár a XX. században. Nagyesztergár: Német Kisebbségi Önkormányzat. 2002. 168 old.; Irányi László – Márkusné Vörös Hajnalka: Nagyesztergár a XVIII. századig. Nagyesztergár: Német Kisebbségi Önkormányzat. 2003. 89 old.; Márkusné Vörös Hajnalka: Nagyesztergár társadalom-néprajza. Nagyesztergár: Német Kisebbségi Önkormányzat. 2005. 310 old.

Nagytevel: Schweighofer, Julius Gottfried: Siedlungsgeschichte und Mundart von Deutschtevel. Nagytevel in westlichen Buchenwald in Mittelungarn. / Nagytevel község településtörténete és nyelvjárása. Budapest: Tankönyvkiadó. 1990. 179 old.

Nemesgörzsöny: Pethő Gyula: Szülőfalum Nemesgörzsöny: kialakulása és történelme a századok folyamán. Pápa: Nemesgörzsönyi Önkormányzat. 1999. 134 old.

Nemesleányfalu: Csebi Pogány Péter (szerk.): Nemesleányfalu: A mi falunk magyar és német nyelven = in ungarischer und deutscher Sprache. Nemesleányfalu: Nagyvásonyi Német Hirmondó különkiadása. 2000. 42 old.

Nemesvámos: Veress D. Csaba – Hudi József – Ács Anna – Palágyi Sylvia: Nemesvámos története: A község története az ősidőktől napjainkig. (Szerk.: Veress D. Csaba) Veszprém: Balatonfüred-Csopak Tája Szövetkezet. 1994. 376 old.

Nemesvita: Wodianer-Nemessuri Zoltán: Nemesvita: A nemes község életrajza. Budapest: Diurna Kiadó. 2001. 140 old.

Németbánya: Hudi József: Németbánya története. Egy bakonyi német falu évszázadai. = Geschichte von Deutschhütten. [német fordítás: Gáspár Elke] – Társ szerző: Kiss Albertné: Adatok Németbánya néprajzához. Veszprém: Német Kisebbségi Önkormányzat, Németbánya. 2003. 336 old.

Nivegy-völgy: Veress D. Csaba: A Nivegy-völgy falvainak története: Balatoncsicsó, Óbudavár, Szentantalfá, Szentjakabfa, Tagyon. Balatoncsicsó: Palásthy BT. 2000. 415 old.

Noszlop: Ács Anna: Noszlop. [Szerk.: Hermann István]. Budapest: Száz Magyar Falu Könyvesháza Kht. 2001. 214 old.

Nyárád: Novák Imre: Nyárád 850 éves. Nyárád: Nyárád Község Önkormányzata. 2003. 174 old.

Olaszfalú: Hudi József: Olaszfalú története. Egy magas-bakonyi község múltja és jelene. Olaszfalú: Olaszfalú Község Önkormányzata. 2005. 441 old.

Padrag: Tilhof Endre: Padrag, anno.. Történeti kronológia és adattár a kezdetektől 2004-ig. Ajka: Ajka Város Önkormányzata. 2005. 220 old.; Szabó Jenőné: Padrag évszázadai (falutörténet). Padrag: Civil Fórum Padragkutért Egyesület. 2005. 162 old.

Paloznak: Veress D. Csaba: Az ezeréves Paloznak: egy Balaton-melléki falu története. Veszprém: Balatonfüred-Csopak Tája Szövetkezet. 1993. 327 old. Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai 10.

Pápa: Kubinyi András (főszerk.): Tanulmányok Pápa város történetéből a kezdetektől 1970-ig. Pápa: Pápa Város Önkormányzata. 1994. 679 old.; Hermann István (szerk.): Tanulmányok Pápa város történetéből 2. Pápa: Pápa Város Önkormányzata. 1996. 214 old.

Pécsely: Veress D. Csaba: A három Pécsely története: a község története a magyar honfoglalástól napjainkig. Veszprém: Balatonfüred-Csopak Tája Szövetkezet. 1992. 324 old. Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai 9.

Pénzesgyőr: Hudi József: Pénzesgyőr története: egy bakonyi község múltja és jelene = Geschichte der Gemeinde Pénzesgyőr: Vergangenheit und Gegenwart einer Gemeinde im Bakonywald [német fordítás: Gáspár Elke] Veszprém: Szerzői kiadás. 1998. 330 old.

Pula: Reményi Antal – Szauer István (szerk.) (Írták Reményi Antal et al.): Pula története. Pula: Pula Község Önkormányzata. 1996. 58 old.

Révfülpöl: Miklós Tamás P.: Révfülöp történeti kronológiája 1211–1943. (Kiegészítve a középkori Ecsér település adataival.) Révfülöp: Révfülöp Honismereti Egyesület. 1994. 86 old.; Benke László: Gyökerek ezek itt .. (Válogatás Benke László honismereti vonatkozású írásaiból.) Révfülöp: Révfülöp Honismereti Egyesület. 1996. 67 old. Révfülöp honismereti füzetek 2.; Miklós Tamás P.: A világ egyik legszebb tája: adalékok és források Révfülöp és környéke történetéhez: honismereti olvasókönyv. Révfülöp: Révfülöp Honismereti Egyesület. 2000. 156 old.

Sóly: Veress D. Csaba: Sóly ezer éve [1997–1997]. Sóly: 1997–1997 Sóly Emlékbizottság. 1997. 61 old.

Somlóvásárhely: Vaczkó László: Somlóvásárhely ezer éve: monografikus történeti áttekintés. Somlóvásárhely: Somlóvásárhely Község Önkormányzata. 1996. 250 old.; Márkusné Vörös Hajnalka: Somlóvásárhely. [Szerk.: Hermann István]. Budapest: Száz Magyar Falu Könyvesháza Kht. 2001. 225 old.

Sümeg: Egerszegi Ferenc (szerk.) Sümeg 500 éves város. Sümeg: Városvédő és szépítő Egyesület. 1991. 111 old.; Kovács J. András: Sümegi történetek: város-történeti tanulmányok [szerk. és a bevezető írta Egerszegi Ferenc]. Sümeg: Sümegi Fórum Alapítvány és Sümegi Városi Múzeum. 1998. 121 old.

Szentbékáll: Oltárcei Ferenc: Szentbékáll. Quint (Budapest) 2004. 211 old.

Szentkirályszabadja: Veress D. Csaba: Szentkirályszabadja évszázadai: egy balatonfelvidéki község története. Szentkirályszabadja: Szentkirályszabadja Község Önkormányzata. 1998. 395 old.

Szigliget: Gere László: Szigliget az őskortól napjainkig. Szigliget: Szigliget „Váralapítvány”. 2003. 48 old.

Takácsi: Veress D. Csaba: Takácsi évszázadai: egy hajdani nemesi falu története a kezdetektől napjainkig. Veszprém: Takácsi Község Önkormányzata. 1998. 183 old.

Tapolcafé: Máthéné Kalmár Zsuzsanna: Tapolcafé titkai: a kezdetektől napjainkig. Pápa: Jókai Mór Városi Könyvtár. 1993. 95 old. Jókai füzetek 6.

Tóсок: Tilhof Endre: Tóсок hét évszázada: Fejezetek a község múltjából. Ajka: Ajka Város Önkormányzata. 2001. 208 old.

Tóсокberénd: Tilhof Endre: TóсокBerénd és temploma: Fejezetek a község múltjából. Ajka: Ajka-Somlóvidéki Heti Hírhöz. 2000. 144 old.

Tótvázsony: Veress D. Csaba: Tótvázsony múltja és jelene – Tótvázsony község német származású lakóinak néprajza [Schönwald Mária]. Veszprém: Balatonfüred-Csopak Tája Szövetkezet. 1994. 418 old.

Ugod: Veress D. Csaba: Ugod [Szerk.: Hermann István]. Budapest: Száz Magyar Falu Könyvesháza Kht. 2000. 175 old.

Városlőd: Roth, Michael: Zur Geschichte von Waschludt / Városlőd: was war bevor die Schwaben kamen?: das unruhige Leben des I. Pfarrers von Waschludt / Városlőd Johann Bagermann. Bad Kreuznach: Verlag Fr. Friedler. 1990. 208 old.; Koppányi István: Városlőd története. Városlőd: Városlődi Falumúzeum Baráti Köre. 1991. 240 old.

Várpalota: Pacsuné Fodor Sára: Várpalota helytörténeti kézikönyve. Várpalota: KING Print Nyomda. 1993. 180 old.; Várpalota: Faller Jenő: Adatok Várpalota történetéhez. Várpalota: Krúdy Gyula Városi Könyvtár. 1994. 36 old. (Az 1936. évi kiadás reprintje.); Szij Rezső: Várpalota: fejezetek a város történetéből (2. bővített kiadás). Budapest: Szenci Molnár Társaság. 1996. 643. 705–733 old.

Vaszar: Mezei Zsolt (szerk.): Vaszari históriák: Helytörténeti olvasókönyv. Vaszar: Szerzői kiadás. 1998. 123 old.

Veszprém: Bontó Józsefné: Veszprém: Lakóhelyünk ismerete. Veszprém: Magyar Pedagógiai Társaság Veszprém Megyei Tagozata, Báthory István Általános Iskola. 1991. 43 old.

Veszprémfajsz: Veress D. Csaba: Veszprémfajsz története: A kezdetektől napjainkig. Veszprém: Inno Press Kft. 1994. 323 old.

Veszprémvarsány: Bolla József: Veszprémvarsány múltja és jelene. Győr: Széchenyi Nyomda. 1993. 118. old.

Vörösberény: Horváth József: Vörösberény története. (2. kiadás) Balatonalmádi: Balatonalmádi Város Önkormányzata. 2001. 167 old.

Zalaerdőd: Oláh Ferenc: Zalaerdőd évszázadai. Sümeg: Zalaerdőd Önkormányzata. 1994. 208 old.

Zánka: T. Horváth Lajos: Zánka gyökerei: millenniumi emlékkötet a magyar államalapítás 1000. évfordulójára. Zánka: Zánka Község Önkormányzata. 2001. 159 old.

Zirc: Tamás Ivett – Ladányi Lingl József: A zirci régió németisége = Das Deutschtum der Sirtzer Region : Monográfia. Zirc: A Zirci Német Hagomány és Származáskutató Egyesület kiadványa. 2000. 111 old.

CZUCZA EMMA

Pápa, 1956.

Értékes művel gyarapodott az 1956-os forradalom és szabadságharcról szóló emlékirat-irodalmunk Czuczka Emma naplórészleteinek megjelenésével. A szerző Kalotaszentkirályon 1886-ban született, édesapja Czuczka János igazgató-tanító volt, ő kísérte el Jankó Jánost kalotaszegi gyűjtőútján, és az ő segítségével írta a neves néprajztudós a magyar etnográfia első modern monográfiáját, a Kalotaszeg magyar népét (Budapest, 1892). Czuczka Emma képesítését a Kolozsvári Tanítóképzőben szerezte 1908-ban, majd Bánffyhunadon tanított. Miután a román államra nem tette le a hűségesküt, állást nem kapott, majd elhagyta az országot, így került Páparra, ahol a Református Nőnevelő Intézetnek 1921 és 1948 között meghatározó személyisége volt. Az iskolák államosítása után nyugdíjba vonult, 1976-ban Pápan hunyt el.

Czuczka Emma életének jelentősebb eseményeiről többkötetes naplót írt. Az 1956-os forradalom és szabadságharcról szóló naplórészlet hitelesen és tárgyilagosan követi az eseményeket és egyszersmind elevenen érzékelteti Pápa hangulatát ezekben a tragikus napokban. Olyan eseményeket ismert, amelyek hitelesen jellemezték a korabeli történéseket, a kisváros lakosai közötti kapcsolatokat. A forradalom eseményeiről a rádióból, a sajtóból, szavahihető pápai emberektől és természetesen, mint szemtanú értesült. Naplójának hangulata – az események alakulása szerint – változó: lelkesedő, reményteljes vagy elkeseredett, szomorú. 1956. október 24-én a forradalmat „tisztító tüznek” nevezi, de később a pusztításoktól megrémül: „Budapesten megújult az 1944-es kép. Égő, rombadőlt házak mindenfelé” – írja elkeseredetten. A pápai események fellelkesítik. A városban a „kommunista jelvényeket megsemmisítették, háromszínű zászlók lengenek a házakon” folytatja beszámolóját. 1956. október 27-én kétségek között írja: „Az országos sztrájk megbénít sok mindent, csak a lelkek nyugtalanságát nem”. Arra már büszke, hogy „Pécs, Székesfehérvár, Győr, Magyaróvár, a nyugati határmenté a felkelők kezében van. Balinkai bányászaink kijelentették, addig nem termelnek és szállítanak, míg az orosz ki nem megy az országból”. Naplójában gyakran említi a nyugatról jött segítséget: „Megható az osztrákok jósága. Gyűjtést rendeztek, pénzt, kötszert, orvosságot, élelmiszert küldtek át a határon” – írja, majd így folytatja: „Svédország repülőgépen szállított, Svájc vérplazmával siettett, Nyugat-Németország kórházvonalat indított orvosokkal, ápolónőkkel, Hollandia, Olaszország, Belgium sem maradt el a segítségnyújtók között”.

1956. október 31-én történekről egy pápai szemtanú és a rádió alapján számol be: „A tüntető elemek Kodály lakásához és a nevet kiáltották. Kodály megjelent az erkélyen. A tömeg egy pillanatra elcsendesedett, aztán két újat esküre emelve énekelt: a magyarok Istené-

re esküszünk... Kodály esküre emelt kézzel hallgatta. Hogy mit érezhetett, mindenki tudta. Én is”.

Este a rádióban Nagy Imre beszéde után, amelyben bejelentette Magyarország semlegességét és azt, hogy barátságban kívánunk élni szomszédainkkal és a Szovjetunióval, a Himnusz következett. Ezután a napló hangja megható: „Kis idő múlva felharsant Kodály: Zrínyi szózata” – írja. „Hátborzongatóan fenséges volt a sokszor ismétlődő: ne bántsd a magyart! És a végén az Ámen hullámáradata. Utána Kodály: Talpra magyarját közvetítették – folytatja –, velük esküdtem görcsösen összekulcsolt kézzel, könnyes szemmel”.

A református Czuczua Emma szomjas lélekkel hallgatta Ravasz László püspök beszédét a napló szerint: „A beszéde végén idézte az 1945. év februári istentisztelet igéjét, amit az óvóhelyről feljöve mondott el, mikor még Budáról lötték a Kálvin-téri templomot. Most is ezzel az igével fejezte be szónoklatát: csak igazságot és szeretetet vessünk!”.

Czuczua Emma lélekben sosem szakadt el Erdélytől, gondolatai gyakran szálltak a bércecs haza, Kalotaszeg felé: „Mikor a rádió mellett ülök. Veletek vagyok s együtt hallgatjuk a történelmi eseményeket” – írja egyik, Bánffyhungyadra rokonainak címzett üdvözlőlapon. Naplójában is többször megemlékezik az erdélyi eseményekről: „az erdélyi magyarság együttérző testvéri tüntetést rendezett mellettünk Marosvásárhelyen, Kolozsváron és Nagyváradon. A román kormány nagyon megijedhetett, mert a határsávot Nagybánya, Szatmár, Nagyvárad, Arad, Temesvár környéket tiltott területnek nyilvánította. Megrakta katonasággal és az idegeneket távozásra szólította fel. Aggódó büszke szeretettel gondolkodik rajuk” – fejezi be beszámolóját. Később szomorúan ír a kibebiztosított magyarországról: „Nekem két hazát adott a végzetem, úgy fáj értük a szívem”.

A forradalom tragikus leveréséről részletesen beszámol. 1956. november 3-án feljegyzi, hogy „az oroszok a hajnali órákban megszállták Pápát ... felállították ágyúikat”. A háborús helyzetben a pápai lakosok mellől el-tűnnek a kokárdák, naplóírónk Reményi Sándor erdélyi költő soraiból próbál lelkierőt meríteni: „letéphetik, de beljebb vándorolnak, befogadják szíveink” vallja. Ezekben a napokban elnémulnak a forradalom rádióadói: „Valaki itt Pápán – írja – a győri Petőfi-adóból utoljára lövést, sikolyt és hörgést hallott”. Szomorúan nézi, hogy a nyugati államok nem segítik Magyarországot: „A szép szavak röpködnek felénk Nyugatról – állapítja meg –, de aktív segítségre nincs ereje az ENSZ-nek. Majd hozzászól: úgy fáj nekem, hogy tragédiánk megismétlődik, magunkra maradtunk”. 1956. november 14-én lelke felháborodik: „Újabb gyalázat az orosz deportálás ... ennek híre megijesztette fiataljainkat, innen Pápáról száznál többen menekültek”.

Czuczua Emma 1956-os naplója hozzájárul forradalmunkról kialakított történelmi képünk pontosabbá tételéhez, helytörténeti kutatóink számára pedig új adatokkal szolgál. Köszönet érte Czuczua István bánffyhungyadi történelemtanárnak, a napló megőrzőjének, a pápai részlet összeállítójának, dr. Hermán Istvánnak a szerkesztőnek, valamint a kiadónak, a pápai Jókai Mór Városi Könyvtárnak.

Sebestyén Kálmán

Folklor–Hagyomány–Szimbólum¹

Czuczor Gergely így határozta meg a népszokást: „Szokás, mely a nép életmódjában, különösen öltöztetésben, mulatságaiban, játékaiban, tánczaiban, lakodalmi szertartásaiban stb. divatozik.” Ezek vidékenként, sőt falvanként változnak. Ezek közül az egyik legnagyobb táji-történelmi-néprajzi egységet bemutató részt, Erdély népszokásait foglalta össze a Kolozsvárt élő és itt tanító *Pozsony Ferenc*, a magyar néprajztudomány egyik legszorgalmasabb munkása, aki majd minden évben egy-egy gyűjteményes kötettel ajándékozott meg bennünket. *Erdélyi népszokások* című könyvét egyetemi jegyzetként jelentette meg. Az összefoglaló könyv magyar népzene-kutatás történetének rövid bemutatásával kezdődik. „A népszokások kutatása a magyar nyelvterületen csak a XIX. század közepén bontakozott ki, előtte csak elszórt, szórványos közlemények láttak nyomdalfestéket. Az értelmszerű réteg ebben az időszakban Európa-szerte úgy vélte, hogy a népköltészet megőrizte a nemzeti kultúra mélyrétegének számos ősi, archaikus elemét. Hittek abban, hogy a sajátos népszokások, hiedelmek, balladák, népdalok és népmesék segítségével voltaképpen eredményesebben fel lehet építeni az új, polgári jellegű nemzeti kultúrát. A XIX. század idején kibontakozó irodalom-, néprajz-, nyelv- és történettudomány, valamint a régészet, a művelődés- és a művészet-történet művelői voltaképpen mind ezt a célt próbálták megvalósítani.”

„A XIX. század második felében egyre inkább erősödött a *mitologizáló* iskola, melynek követői a népszokások segítségével voltaképpen egy-egy etnikai csoport sajátos világképének, mitológiájának rekonstruálására törekedtek. Ebből a romantikus kultúraszemléletből szinte automatikusan következett az is, hogy a gyűjtők elsősorban a paraszti kultúra ünnepi elemeit kutaták. Európában J. Grimm *Deutsche Mythologie* című munkája határozta meg alapjaiban ezt az ún. gaszmitológia irányzatot. Grimm hatására Ipolyi Arnold az 1854-ben kiadott *Magyar Mythológiájában* arra tett kísérletet, hogy a népszokások és a hiedelmek archaikus elemeinek segítségével rekonstruálja, újra megalkossa a magyarság ősi világképét.”

A magyar népszokásokkal kapcsolatos légfontosabb művek, közlemények, gyűjtések és szerzők felsorolása után néhány fogalom tisztázása következik. Az első helyen a kultúra áll, ezt a hagyomány, a tradíció követi. A mítosz és a ritus sem marad ki a számbavételből és ugyanitt tisztázza az ünnep és a játék fogalmát is.

Külön fejezetben szól a szokásrendszer kódjáról. Hisz, ahogy írja „a szokásrendszer működésében meghatározó szerepet játszanak a szubjektumok, vagyis azon egyének, akik alapvetően, részleteiben ismerik az esemény kódrendszerének elemeit, kapcsolódási szabályait, vagyis a szokásrendszer pontos forgatókönyvét, melynek segítségével bármikor létre tudnak hozni, előírászerűen meg tudnak rendezni egy adott szokáseseményt.

¹ *Pozsony Ferenc*: Erdélyi népszokások. KJNT–BTTE Magyar Néprajzi és Antropológiai Tanszék. Kolozsvár 2006. 407 old.; Tanczos Vilmos: Folklor-szimbólumok. KJNT–BTTE Kolozsvár 2006. 344. old.

Ezután a szerző sorra veszi az akusztikus, a vizuális és a tárgyi kódokat. Külön és részletes áttekintést nyújt a növényi, állati jelképekről, a népszokások tér- és időhasználatáról, szemléletéről. Az emberi élet szokásai, tudjuk, hogy egy emberöltőt fognak át és a születés-házasság-halál hármasságára épülnek és ebből adódóan nem nélkülözik a szakralitást sem.

Ismert, hogy a hét napjaihoz, mivel évezredes rendje van, különféle szokások kapcsolódnak. De a legbőségebb anyagot a jeles napok köré épült szokások alkotják. A kalendáris szokások, vagyis a keresztény kalendárium ünnepei közül „a vallásos közösségek legnagyobb időegysége az egyházi év, melynek keretében a keresztények Krisztus élettörténetének legfontosabb eseményeire (születésére, kereszthalálára, feltámadására, mennybemenetelére és a Szentlélek elküldésére) emlékeznek. A karácsony, a húsvét és a pünkösd napjainkban is a keresztény kalendárium legjelentősebb ünnepköre Erdélyben meg Moldvában.”

A gazdasági év szokásairól külön fejezetben bőséggel olvashatunk. Az Újévvel kezdődő és Szilveszter napjával végződő részt a mai szokások, emlékünnepek bemutatása követi, szó esik itt a magyar történelmi megemlékezésekről és az állami ünnepekről éppúgy, mint a falunapokról. „Az 1989-es romániai rendszerváltás után kialakult lokális ünnepek Erdélyben is általában két szerkezeti egységből állnak. Az első rendszertint hivatalos, szertartásos, ünnepélyes, szakrális elemekben és cselekvésekben gazdag események alkotják, melyek egyrészt hatalmat, társadalmi hierarchiát legitimálnak és szentesítenek, másodsorban pedig elősegítik az adott közösséggel való identifikációt. Ezt a szertartásos eseménysort a legtöbb lokális ünnep szerkezetében felszabadult ünneplés és szórakozás zárja. Az Erdélyben megszervezett faluünnep az utóbbi években már nemcsak a helyi közösségeknek, hanem a média segítségével egyre inkább kifelé üzennek, különböző eszközökkel megszólítják az anyagi és a szimbolikus forrásokat osztogató politikusokat, vállalkozókat és az érdeklődő turistákat is.

A településnapok szimbolikus eszközökkel voltaképpen újraalkotják azt a faluközösséget, mely szabad idejét együtt tölti, legalább egy napig egymásra figyel, hazavárja és hívja a közelebbi vagy a távolabbi helységekbe szétszóródott fiait. A legtöbb falu- és városnap szimbolikus és interaktív cselekvések segítségével (pl. helyi táncok, szokások eljátszásával, kiemelkedő teljesítménnyel rendelkező személyek diszpolgárrá avatásával, sportvetélkedőkkel, löversenyekkel stb.), vagy újonnan megkonstruált jelképek (pl. kopjafák, székelykapuk, zászlók, címerek, emlékművek) felszentelésével mutatja fel a település sajátosnak vélt értékeit.

Az elmúlt években a különböző faluünnep rendszertint olyan szimbólumok köré rendeződtek, melyek a helyi és a térségi kötődés kifejezését teremtik meg. Például a Hargita lábánál fekvő Székelyvárságon a málna, az Alföld peremén lévő Érmihályfalván a nyíló akác, Magyarócsén a cseresznye, a Keleti-Kárpátokban található Kammandón a gombapaprikás, a háromszéki Torján a túrós puliszka, a sóbányájáról híres Parajdon pedig a töltött káposzta vált a helyi identitást legtokéletesebben kifejező szimbólummá.

A nagy történelmi események mellett a családi vagy a lokális múlt felidézését valósítják meg mikroszinten a november elsején gyakorolt rítusok, vagy a tankönyvekben nem jegyzett, de a családi vagy a helyi „történelem” kontextusában nagyon fontosnak tartott jelesebb lokális eseményekre (pl. a földvári haláltábor 1945-ös áldozataira, a szárazajtai 1944-es gyilkosságra, a székli 1717-es tatárbetörésre), jelesebb személyekre emlékező szertartások, faluünnep és kortársalkotások is.”

Ha jól sejttem, egy összefoglaló munkának nemcsak a szinkronitás a legfőbb feladata – bár ez sem elhanyagolandó –, hanem a hagyományról lévén szó, ennél többet is kell teljesítenie. Nemcsak leírni, bemutatni, elemezni is kell a jelenségeket. Hisz akkor izgalmas egy ilyen bemutatás, ha arról is szól, hogyan lesz egy eseményből szokás, ez hogyan és meddig terjed el, hogyan lesz ebből ünnep (vagy fordítva), aztán az ünnepből hogyan lesz rendezvény, a rendezvényből mára látványosság. Erről is szól a szerző, mert jól ismeri azt a terepet, amelyről ír. Hisz minden jó néprajzos jó régész is: tudja, vagy sejt, hogy mit rejt a föld, mi van a mélyén.

A könyv végén található bibliográfia, a felsorolt irodalom jegyzéke csaknem 50 oldalat tesz ki, a kisíró képek pedig száz oldalt. Az utolsó kép a szerző felvétele, amely a magyarózdai temetőben készült. Az egyik, lassanként földbe süppedő vastag fejfa mellett egy kislány áll, szinte egymást támasztják. A kicsi leány csodálkozó szemmel figyel valamit vagy valakit: távolba néz, ami lehet a múlt, de lehet a jövő is. Néz és vár és figyel – mint a jó néprajzos.

Táncos Vilmos *Folklorisztikáim* című könyve kapcsán felmerül a kérdés: hogyan születik, vagy miből lesz szimbólum? Az egyik lehetséges és tömör választ Aniela Jaffítóld idézem: „A szimbolika története azt mutatja, hogy minden dolog felvehet szimbolikus jelentést: a természeti objektumok (mint a kövek, növények, állatok, emberek, hegyek és völgyek, a nap és a hold, a szél, a víz és a tűz), vagy az ember alkotta tárgyak (mint a ház, a hajó vagy az autó), sőt még az elvont formák (mint a számok, vagy a háromszög, a négyzet és a kör) is. Valójában az egész világmindenség potenciális szimbólum. Az ember, szimbólumalkotó hajlamával, tudataltalanul szimbólumokká alakítja a tárgyakat vagy formákat, ezáltal igen jelentős pszichológiai fontossággal ruhazza fel őket mind vallási, mint pedig művészeti szempontból.”

Vagyis mindenből lehet szimbólum. Ennek ellenére nem lesz mindenből szimbólum. Itt ugyanaz a helyzet, mint a népköltészetnél, a népdalnál. A népdallá válás esélye minden rimes, négy soros, magyaros ütemezésű versben adva van, de mégis kevés népdal születik. Minden gyilkosság elbeszéléséből lehetne népdal, de csak néhányból lett. Ennek számos okát – és nem akadályát – ismerjük. Ugyanakkor az igazi okokat csak halványan látjuk, vagy inkább sejtjük. Hogy miként születik, született egy népdal, vagy népdallada, éppúgy nem tudjuk megmondani: mint ahogy nem tudjuk tetten érni, bemutatni a szimbólumok születését sem. Egyszer csak lesz, és attól kezdve van. A keletkezés idejét és helyét sem tudjuk megmondani, de azt tudjuk, hogy régiek, sőt ősieik, másrészt meg nélkülözhetetlenek. „A szimbólumok... természetes és spontán produktumok – írja C. G.

Jung – Egyetlen zseni sem ült le soha tollal vagy ecsettel a kezében, kijelentvén: *Eltökélt szándékom, hogy most kitaláljak egy szimbólumot.* Senki nem képes arra, hogy egy logikai következtetés, vagy szándékos elhatározás útján szerzett többé-kevésbé racionális gondolatot *szimbolikus* formába öntsön.”

Nagyon fontos elmondani és megérteni, hogy aki a konkrét jelentést keresi egy jelkép mögött az nagyot téved. Mert nem ismeri a jelkép „természetrájtát”. Az álom jelentésrétegeinek felfejtésén munkálkodó Jung mutatott rá arra, „hogy a valódi szimbólum csak abban az esetben jelenik meg, ha, olyasmi kifejezésére van szükség, amit a gondolkodás nem tud elgondolni, vagy ami csak sejtés vagy megérvés szintjén létezik.” Ezt így fogalmazza meg *Johann Jakob Bachofen*: „A szimbólum sejtéseket idéz föl... A szimbólum egyszerre érinti meg az emberi szívet valamennyi húrját, míg a nyelv mindig kénytelen egyszerre csak egy gondolatnál maradni, ...a szimbólumok a kimondhatatlan, a kimeríthetetlen jelei, s ugyanolyan rejtélyesek, mint amilyen szükségese-
sek.”

Még egy fontosnak tűnő dolgot kell megemlítenem: ezt nem lexikonokból, hanem egy magyar népdal elemzése kapcsán értem meg. Egy szépséges bukovinai kerseres első strófáját idézem:

*Szomorú fűfának harminchárom ága,
Arra reászállt harminchárom páva,
Ki zöldben, ki kékben, ki földig fehéren,
Csak az én édesem tiszta feketében.*

Ígazi jelképtár ez a négy sor. Szerepel benne állat és növény, szerepelnek a színek (és kicsoda színek!), és számok. Példázatszerűen bemutatja, hogy a népdal, a népköltészet mily gazdag jelképrendszerrel rendelkezik. Aki éneklí, tudja ezt? Valószínűleg nem. És akik hallják, olvassák? Mai szóval a „kódolást és a dekódolást” értjük-e? Azoknak szól *Tánczos Vilmos* könyve, akik ezt érteni akarják.

A jelképek kialakulása lassú folyamat, s ezért is nem is lehet tetten érni keletkezésüket. De ha kialakultak és rögzültek, akkor évszázadokig, vagy évezredekig állandók maradnak, noha variálódnak ott, ahol él a szimbólumteremtő erő. De ez nem jelenti azt, hogy jelentésük nem változik. Ismét Jungot idézem: „egy hívő keresztény esetében a kereszt szimbólumot csakis keresztény kontextusban lehet értelmezni (...) De nem mondhatjuk, hogy a kereszt szimbólum minden időben, és minden körülmények között azonos jelentéssel bírna. Ha így lenne, elveszítene numinozitását, vitalitását és pusztá szóvá válnék.” Egy másik Jung idézet szintén lényeges dolgot fogalmaz meg: „A kulturális szimbólumok (a *természetes* szimbólumokkal ellentétben) az örök igazságok kifejezésre szolgálnak, és sok vallásban még mindig használják ezeket. Sok átalakuláson, sőt hosszú, többé-kevésbé tudatos fejlődési folyamaton mentek keresztül, és így váltak a civilizált társadalmak elfogadott kollektív képeivé. Ezek a szimbólumok szellemiségünk fontos alkotóelemei, az emberi társadalmak életét erejét képezik, gyökeres kiirtásuk súlyos veszteségekkel járna.”

Nagyon fontos a fenti idézetből a társadalmilag elfogadott kollektív kép hangsúlyozása. Mert ez így igaz a népdalokra, a népművészetre és annak motívumkincsei-

re is. „Az örök szimbólumok nem tűnnek el, de az ember életében játszott szerepük alapvetően megváltozik, a szimbolikus képek valamikori szent valósága látszatvilággá, vágyvilággá lesz.” Ezzel a megállítással zárja könyvét Tánczos Vilmos. A *Folkloriszimbólumok* című kötet Kolozsvárt jelent meg a Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék jegyzetként, 2006-ban, de bővített kiadása a Kairosz Kiadónál, az idei könyvhöz Magyarországon is napvilágot lát. (Szimbolikus formák a folklórban címmel.) A jeles néprajzkutató, aki a gyimesi és moldvai archaikus imádságok gyűjtője és közreadója, a kolozsvári egyetem tanára, természetesen a saját gyűjtéseire támaszkodik, de – a bibliográfia jól mutatja – minden képről és jelképről szóló könyvet ismer és használ.

Egyébként a kötet címe a szerző szerint könnyen megtévesztő lehet, hiszen nem utal kellőképpen a tárgyban rejlő parttalanságra. „Azt a szimbolikus kifejezés-módot ugyanis, amiről ez a könyv beszél, nemcsak az ún. *hagyományos folklórban* lehetjük fel; hanem a vizualitáshoz és az írásbeliséghez kapcsolódó mai folklorműfajokban és a populáris kultúrában is, nem is szólva arról, hogy ugyanez a képi nyelv jelen van a vallásokban, az irodalomban, a különböző vizuális művészetekben és a nap mint nap használt verbális nyelv kifejezéseiben is. Alapvető célnk mindazonáltal a magyar népi kultúra szimbólumaival való megismerkedés, ezért a könyvben bőven idézett példaanyag nagyobbik részét is innen válogattuk.” – írja a könyv ajánlásában a szerző, aki a folkloriszimbólumokat tizenöt csoportba sorolja és azokat részletesen tárgyalja.

Az állatóság képei között a ló, a bika, a farkas, a kutya, a vadkan szerepel; mindegyik egy alfejezetben. A gonosz erők kapcsán az ördög- és démonképzetetről szól. Ezután a „halál sötét vízeire evezve” a Sötétség archetipusairól olvashatunk. A veszélyes és tisztátalan nőiség és a zuhanás képzetkora külön fejezetbe kerültek. A felemelkedés (a lélek felemelkedése) szimbólumai között kitüntetett helyen szerepel a szárnyalás kapcsán a madár, az égi szárnyas ló. A Fény és a Szó címe a hetedik fejezetnek. Ezután a harcoló hős és a fegyverei kapcsán a tisztító víztől, tűztől és a megtisztulás egyéb szimbólumairól olvashatunk. A halál és a megállított idő külön részbe került. Egy-egy fejezet szól a ciklikus szimbólumokról, az áldozatról, az élet-, termékenység- és szerelemjelképekről. Az utolsó fejezetben tárgyalja a fa jelképeket, többek között a keresztet is. Ennek címe: A haladás mítosza.

„A mai erdélyi kultúra sajátossága, hogy – más kelet-európai kultúrákhoz hasonlóan – a régi és az új szimbolikus kódok keveredését, sőt olykor szerves ötvöződését mutatja – írja szerző. A hagyományos és a modern jelek egymásra találása és egymásba fonódása azért lehetséges, mert jelentéseik ugyanazok, az emberi képzelet alapvető belső mentális képei, amelyeket ezek a kódok kifejeznek, sem térben, sem időben nem változnak.”

Röviden és összegzésként elmondhatjuk, hogy től és időből nem kiszakítva tárgyalja a folklórban fellelhető szimbólumokat Tánczos Vilmos, aki ott ül velünk együtt az idő vén fája alatt, maga mellé ülteti az olvasóit, és mint tanár, természetesen a tanítványait is. A könyvben szereplő jelképek, Madách Imre idézetét köl-

csönözve, „kisérnek végig száz alakban, / Százféleképen átalváltoztan.” Erről a százféle alakról s azok változásairól és változatról szól ez a fontos, összefoglaló könyv.

Móser Zoltán

Ki kicsoda Győr-Moson-Sopron megye helyismereti kutatásában?

Csaknem háromszáz oldalas kézikönyvet adott ki Győrben a Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár 2006-ban. A szép kivitelű és hasznos kötet borítóját a Győri Egyházmegye 1821-es térképének felhasználásával szerkesztette a kiadó Nem lehetett más formában megfogalmazni a kicsit hosszúnak látszó címet, hiszen a helyismereti kézikönyv az egyesített, de történetileg három külön megye kutatóinak helyismereti munkásságát foglalja össze.

Dr. Horváth József és munkatársai „Ki kicsoda” gyűjteményét joggal nevezem kézikönyvnek, mert valóban az. Ez nem egyfajta „dicsekedjünk nagy tudásainkkal” vagy „kutatóink hivalkodnak” címmel jellemezhető ez a gyűjtemény. Ez a „Ki kicsoda” – hála Istennek – nem a kötet előfizetőinek életrajz- gyűjteménye. Mert hajdanában még erre is akadt példa, ettől a régi gyakorlattól – az előfizetők adattárával terhelt gyűjteménytől – féltém volna leginkább. Ugyanis egykoron részben az derült ki, hogy kik voltak hajlandók pengőiket egy-egy – különben egészen jó – helyismereti munka előfizetésére áldozni. Ilyen (kicsit megmosolyogtató) ballasztal jelenhetett csak meg pl. 1940-ben Sopronban Soós Imre kitűnő kézikönyve, az Ősi Sopron megyei nemzetségek.

A Megyei Könyvtár új gyűjteménye adattár: a helytörténeti kutatómunka megyei munkásainak jól áttekinthető életrajza és bibliográfiája. Azok „seregszemléje” ez a könyv, akik a három egyesített megye 182 településének történetét kutatják. A kézikönyv egyik leghasznosabb ötlete, hogy a települések szakirodalmi keresésében a *Földrajzi nevek mutatója* segíti az olvasót. Először abban is, hogy megállapíthassam, milyen településről született újabb összefoglaló kutatás, cikk, pályamunka, monográfia. Hasznos, hogy a kutató nevének, címének megjelölésénél a szerző e-mail elérhetősége is olvasható.¹

Az már kissé meglepett, hogy a felkért szerzők egyharmada nem válaszolt a szerkesztőknek. Pedig először 854 kutató nevét tették mérlegre, majd 432 személy kutatásait találták igazán fontosnak. A kiadvány ezért csak 302 válaszoló személy tevékenységét tartalmazhatja. A magam részéről megisztelőnek találtam a felkérést, jónak találtam a szerkesztők „merítési szempontját”. A felkértek körében ugyanis éppúgy megtalálhatók „a hivatásos tudósok” régészek, történészek, levéltárosok, könyvtárosok, mint a helytörténeti pályázatok írásával fáradozók, a fotóművészek, a szakkörvezetők. Valójában mind egy célt szolgálunk, mind egy táborba tartozunk: az úgynevezett hivatásosok és a tisztességes, elhivatott önkéntesek.

A Ki-Kicsoda Adattára ábécé-rendes. A következőkben néhány – szubjektív szempontok alapján kiemelt – példával jellemzem a gazdag tartalmú művet. Azokról írok le egy-két gondolatot, akiknek munkásságát jól ismerem.

Dominkovits Péter levéltárosról tudom, hogy Sopron megye története áll a szívéhez a legközelebb. *Domonkos Ottó*ról, a tudományok doktoráról, a tisztelt etnográfusról közismert, hogy kutatásaival 1950 után megújította egész Nyugat-Dunántúl néprajztudományát. *Hárs József* statisztikus helyismereti érdeklődése széles körű, a soproni filmtörténet, az utcanévek története, vagy a sajtótörténet körében egyaránt figyelemre méltót alkotott. *Molnár László* nyugállományú múzeumigazgató a bányászattörténet tudosa. Életpályája változatos, édesapja még rendőr alezredes, édesanyja már csak „házmester” lehetett. A Molnár család életébe is „beleszólt” az újkori történelem. Molnár László olyan Központi Bányászati Múzeumot teremtett Sopronban, ami túlnőtt az elődei kezdeményezésén. Emellett évtizedeken át minden Sopron-kutatót segített. Helyet adott a múzeum vendégszobáiban Sopron város múltját kutatóknak. *Lancendorfer Zsuzsanna*, győri etnográfus fiatal tanítónőként éveken át volt segítőnk a zsámbéki országos honismereti táborokban. Ma elismert néprajztudós, aki a győri főiskolai munkája mellett az ELTE néprajzi tanszékének meghívott oktatója is. *Gülch Csabával* együtt gyönyörű könyvtük jelent „Vérző liliumok” címmel Dely Mária balladájáról. Örömmel olvastam *Fűcsék Piroska* tudományos munkásságának az adatait is. Győri főiskolásként ő is megfordult a Zsámbéki Országos Szakkörvezető-képző Táborainkban. Ma már ő szervezi az utánpótlást, emellett Bogyoszló és Csorna néprajzát kutatja.

A kötet lektorának, a könyvtár igazgatójának, *dr. Horváth Józsefnek* Győr, Győr-Sopron-Moson megye sajtótörténete a fő témája. Remek megyei sajtóbibliográfiája gyakran forgatott kézikönyvem. Érdemes kutatásokat folytat a végrendeletek, a megyei vallási néprajz körében. Hat hasábot kitévő gazdag bibliográfiája egy egész életműnek is elegendő lenne! Pedig az ifjú tudós szerző csak most lesz 50 éves! Személyes példájával bizonyítja, hogy a tudományos munka, a tudományoszerzés és az intézményi hozzáértő vezetése összeillő feladatkör!

Sümeghy József ny. evangélikus lelkész már a nagy múltú „Nyugati Őrszem”-ben (1938–1944-ig) elkötelezte magát a helytörténet kutatására. A 90. életéve felé közeledve ma is változatlan frissességgel kutatja az evangélikus néphagyományokat. *Sarkady Sándor* költő, szerkesztő és irodalomszervező. Sokrétű munkássága 1958 óta összekapcsolódik Sopron múltjával és jelenével. A kezéből kikerült gyűjtemények, a „Soproni Írók Antológiája” (1976), a 25. kötet felé közelítő „Soproni Füzetek”, a „Magyar Írók Sopronról” (1978.) csupán „jelzőcölöpjei” annak a fáradhatatlan munkásságnak, melyet városa, Sopron érdekében kifejt immár 50 esztendeje. Kikerült kezéből egy olyan gyűjtemény is, amelyet fiával, az ifjabb *Sarkady Sándorral* együtt szerkesztett. Ez a 2000-ben megjelent gyönyörű és fontos „Aranykönyv 2000”. Folytatásába, az „Aranykönyv 2001” szerkesztésébe már további portréírókat is bevont

¹ Saját e-mail címetem azonban pontosítom: nincs pont a jozsef után.

a kiadója Bugyi Sándor. A két Aranykönyv további inspirációkkal is szolgálhat Horváth Józsefnek és a megyei könyvtár munkatársi gárdájának. Ezért szeretettel javasolom *Mennyeiné Várszegi Juditnak*, és a szerkesztésben közreműködő munkatársainak, hogy vegyék kézbe az „Aranykönyv” mindkét kötetét. Ez a két bibliofil szépséggel elkészített kiadvány Sopron minden jeles személyiségének életrajzi gyűjteménye: a városalapító István bírótól kezdve az egy évtizede elhunyt *Mollay Károly* professzorral bezárólag.

Aligha tehetnének nagyobb szolgálatot a Győr-Moson-Sopron megyei tudománytörténetnek, mint ha hozzáfognának a három megye történeti helyismereti, honismereti „Ki Kicsoda” gyűjteményének, a portrék és válogatott bibliográfiák összeállításához. Egyes személyiségek a megye két nagyvárosával is kapcsolatba kerültek, mint pl. a fáradhatatlan *Mohl Adolf*, győri nagykanonok. Sopron régi templomairól, a kismartoni és Fertő melléki népmondákról még halála után hetven évvel is újra kiadásra méltó tanulmányokat találunk. *Házi Jenő* akadémikus, történész és történeti források kiadója. *Csatkai Endre* művészettörténész, *Pet- Lipót* győri és soproni evangélikus lelkész, vagy *Ráth Mátyas* élettörténete és munkássága arra vár, hogy egy (akár több kötetes) összefoglalás is a mai kutatók kezébe adja pályaképeket és bibliográfiájukat.

Dr. Horváth József és szerkesztő, gyűjtő munkatársi gárdája példát adott arra, hogy ebben a remekül sikerült kötetben áttekinthető korunk helyismereti munkásainak teljesítményét. Érdemes lenne ebbe a jelentős vállalkozásba is belevágniuk, felrészíthetnék a szülőföld múltjának kutatását egy ilyen sikerült, bár sok munkát igénylő vállalkozással. Mivel nem kis feladatuk vállalkozásuk ebben az esetben sem, érdemes lenne a feladat nehézségét és szépségét egyaránt vállalva egy tudománytörténeti KI KICSODA összegyűjtésébe belefogniuk. (Még azaz a nehézséggel sem találkozhatnak, hogy a felkért személyiségek nem választolnak kérdéseikre...) Sokuk teljes bibliográfiája már ma is rendelkezésükre áll.

A hazai helyismereti-honismereti kutatás 302 személyének életrajzi és publikációs tevékenységének közreadásáért pedig csak hálás köszönetet mondhatunk!

(Győr, 2006)

Kovács József László

Tolna Megyei Levéltári Füzetek 11.

Politika-, gazdaság-, család-, és kultúratörténet

A Tolna Megyei Önkormányzat Levéltára 2006. évi tanulmánykötetének tanulmányai az évkönyv korábbi tematikáját új kutatásokkal bővítette.

Kardos György *A Bát helynév és Bati személynév a Tolna megyére vonatkozó oklevelekben és iratokban* című tanulmánya folytatja a sorozat törekvését, amely az elmúlt 300 év történéseit meghaladva a középkorig nyúlik vissza. A címben jelzett helyek behatárolásában a Mohács előtti okleveles forrásokból indult ki, adatközlők segítségével állapította meg fekvésüket. A névazonosságokat – Tengőd vagy Szekszárd melletti Bat – a környező települések, földrajzi objektumok azonosítása alapján szűrte ki.

Az életrajzok, életművek a sorozat korábbi számaiban a személyiség szerepét vetették fel a társadalom formálásában. Az ezt a sort folytató tudománytörténeti blokk a legerjedelmesebb a kötetben. Ennek első tanulmánya Kaczián Jánosé, *A Tolna megyei akadémikusok* című opusában 170 év (1830–2002) azon kiválóságait gyűjtötte össze, akik a Tudós Társaság, majd az MTA rendes, levelező, tiszteletbeli tagjai voltak, Tolna megyében születtek, avagy itt a megyében tevékenykedtek. Ki gondolta volna, hogy ez a kis megye 36 akadémikust számlálhat.

Braisch-Dobos Zsuzsa tanulmányának *A tudomány embere: dr. Szita László (1933–2005.)* beillesztése a tolnai tudománytörténeti fejezetbe nem véletlen a szerkesztő részéről. Bár Baranya megye és régió történetész-levéltárosának, széles körű szerkesztői-kiadói tevékenységet folytató igazgatójának, az akadémiai doktori cím birtokosának családi élete, karrierje elsősorban Pécshez, Baranyához kötődtek, elemi iskoláit azonban jórészt Bonyhádon végezte, itt érettségizett a helyi gimnáziumban és 1957-ben negyedévet töltött a szekszárdi levéltárban gyakornokként. Szita László tudományos tevékenységében három nagy terület emelkedik ki: a régiós nemzetiségűtörténet, a Pécs-Baranya megyei munkásmozgalom és a török kor. A régiós, a megyét is érintő tucatnyi közlés közül ugyan csak néhány kifejezetten Tolna megyei vonatkozású, közülük kiemelkedik alapozó tanulmány-forráskölés a sorozat 5. kötetében: *A lutheránus németiség bevándorlása és településtörténete Tolna megyében a XVIII. században*. Szita László régiós munkakapcsolatainak kiterjedtségét bizonyítja, hogy ennek a sorozatnak is állandóan foglalkoztatott lektora volt.

A harmadik tudománytörténeti mű az *Ecsvetonások Holub József tudományos portréjához* megírására Nagy Janka Teodóra és Szabó Géza vállalkozott. A kiváló történetész-jogtörténész nagyívű tudospályájának megrajzolásában egyrészt az Szekszárd kapcsolataira térnek ki. A családi levéltár dokumentumai-levelei-fényképei alapján a tudósi életpálya néhány fontos állomására reflektáltak. Az „Irodalomjegyzék”-ben szereplő 20 Holub-műből a Zalai középkortörténeti kötet és a két alkotmánytörténeti munka, továbbá 2 nekrológ kivételével a többi a megyében jelent meg, vagy a megyéről szól.

Dobos Gyula szerkesztő és sorozatszerkesztő a Bonyhád életében meghatározó Perczelek vaskos köteté után a jóval kisebb politikai súlyú, de Perczelekkel soha házassági kapcsolatra nem lépő familiát mutatja be *Adatok a bonyhádi Kliegl család történetéhez* címmel. Az ellenséges viszony akkortól ered, amikor a volt Bonyhád-, majd Kéthelyi-birtok felét Perczel József némi manipulációval megszerezte. Amikor 1741-ben Tolna megyében kihirdetik a család magyar nemességét, házasság révén már birtokosai a bonyhádi uradalom másik felének. A nemzedékek táblájának elkészítése mellett a bonyhádi historia domusra támaszkodva a Kiegl családnak a katolikus templom építésében játszott szerepét mutatja be Dobos Gyula írásában. Két rövid portréban a két legismertebb személyiséget Kiegl (Kun) Lajost iparstatistikust, történeti szakfordítót és Kiegl József feltalálót csatlakoztatja a művelődéstörténeti blokkhoz.

Jékely Berta *Az építőműveltség és településfejlesztés változásai Kalazsón* című műve a kötet legeredményesebb tanulmánya. Gazdaságtörténeti alkotás, egyben nemzetiségi-etnikai *néprajzi* munka is. A népi építészeti, a településfejlesztési változásait követi nyomon, a völgy-ségi, Kalazsón 1900-tól 1990-ig. A település kiválasztásában a szerzőt motiválta, hogy a falu egyike a XX. század második felében zsákfaluvá visszafejlődő településeknek, ami emiatt megörízti századelős hangulatát. Ugyanakkor a belterjesen gazdálkodó dél-dunántúli közép-kisparaszti német lakosság építőműveltségének értékelésére is volt lehetősége. Modellértékű olyan tekintetben is, hogy a második világháborút követően ennek a településnek a lakossága is kicserélődött, a németek helyére bukovinai székelyek és felvidéki magyarok települtek. A németek „fejlett építőműveltségű, városias, polgári mintákat követő települést” hagytak örökül. Egyértelmű törésnek ítéli az építőműveltségében a második világháborút és a kitelepítéseket. Az 1960-as években a körzetesítés miatt nem adtak ki építési engedélyeket, így a telepek alkalmazkodtak az 1970-es évekig a készen kapott feltételekhez, csak funkcionális változtatásokat eszközöltek.

Csekő Ernő *A katonaság és csendőrség az 1901. évi „véres” pincehelyi választáson és pótválasztáson* című tanulmánya klasszikus politikatörténeti esettanulmány. Nem első alkalommal írt témájáról, amit most saját szempontból közelít meg. A feudális kori követválasztásokban gyökerező, dualizmuskori censzusos-nyiltszavazásos országgyűlési választások a mai ember számára érthetetlen erőszakba torkolló voksolási tipikusak, így a pincehelyit is annak tekinti. Az öt halalos áldozatot követelő csendőrsortúzt következményeit értékeli. A pincehelyi eseményeknek szerepe volt az ellenzék által kritizált választási rendszer megreformálását követelő viták országos felélenkülésében. Az 1905-ös választás után a dualista korszak hátralevő voksolásain a korábbinál még nagyobb volt a fegyveres biztosítás, állapítja meg a szerző megközelítésének fontosságát hangsúlyozva.

Tóttós Gábor *A Tolna megyei időszaki sajtó kezdetei* című írásában megállapítja, hogy előbb voltak megyei származású újságírók a magyar sajtóban, és a tőkés fejlődés gyengesége miatt nagyon későn 1873-ban született meg az első megyei hírlap, a Tolnamegyei Közlöny. Az újságtulajdonos egy „szűkebb körű társadalmi csoportosulás,” a Szekszárdi Haladókör egyesület tagösszetételét vizsgálta, megállapítva, hogy honorácior orgánium. A hetilap 1873-ban megjelent 44 lapszámát értékeli, egyértelműen a vármegyei-városi adminisztráció szócsové. Három szerkesztő és a főszerkesztő Boda Vilmos portréjának megrajzolásával is a kötet erősségét, a kultúrhistoriát bővítette. Az összegzés szerint, az egyetlen főhivatású újságíró nélkül működő lap, minden hibája és hiányossága mellett, egy a korban elinduló vidéki lapok közül, forrásértékű a korszak életével megismerkedni akaró kutatók számára.

Solyms Edé OTKA pályázati támogatással kutatta tárgyát *A Dunaföldvár-Bátai Halászati Társulat történetét*. A megalakulás és a fűző körülményei után leközölte a Kalocsai Érseki Uradalom halászati területeinek kimutatását, amelyet a földrajzi nevek feltárásában is fi-

gyelemre méltó forrásnak tart. A halászok összetételének vizsgálata mellett a DBHT 1942-es alapszabályából is következtetéseket vont le a Társulat viszonyaira. A végkifejlet korra jellemző fordulata: Tolna Vármegye főispánja 1945 május 2-án kelt körlevelével egy tollvással szüntette meg a társulásos alapon működő rendszert.

Braun Sándorné *Adatok a Hangya Szövetkezetek működéséről Tolnában* című tanulmánya a teljesség igénye nélkül követi nyomon e sajátos kereskedelmi célzatú társulat fejlődését 1910-es, 1920-as években történő kései megalakulásától 1949-es megszüntetésükig. Érdeklően írja le a Hangya-boltok működését, kitér a Hangyák tevékenységi területeire. A kritikus 1944–1946-os időszakot a megyei Hangyák átvészelték, ezt követően a politikai küzdelmek céltáblájává váltak, ami a „magyar fasiszták irányította” Hangya földműves szövetkezetekbe való beolvadásával járt. 1957 utáni új típusú értékelés már a haladó elemek, a kisemberek érdekképviseletében játszott pozitív szerepét, gazdasági módszereit hangsúlyozta. A kitekintés a mai értékítélet összefoglalása: a régi Hangya jó konstrukció, közös beszerzés, önálló gazdálkodás, saját döntések meghozása, tulajdon megőrzése, közös feldolgozás, értékesítés és piacuktatás, csupa ma is használható receptek.

A sorozat lektorai a kötetet szerkesztő Dobos Gyula mellett, Cserna Anna, Várady Zoltán, Gaál Attila, B. Kovács Sándor. Az izléses kiállítású, gazdag tartalmú, a képekkel 572 oldalas könyvet minden Tolna megye múltja iránt érdeklődő figyelmébe ajánlom.

Szűcs Zoltán

HÁLA JÓZSEF:

Ásványok, kőzetek, emberek

Történeti és néprajzi dolgozatok.

Ásványokról, kőzetekről s – közdöttük-mellettük vagy épp általuk-belőlük élő – emberekről szólnak most is dr. Hála József legújabb (2006) kötetbe összegyűjtött dolgozatai, amiképp geológiát és hozzákapcsoltan néprajzot adott közre az akadémiai néprajzi tanulmányok (Életmód és tradíció) sorában évtizednyi idővel ezelőtt megjelent 7. kötetében is a szerző, aki a Magyar Állami Földtani Intézet tudományos főmunkatársaként, az Országos Földtani Múzeum Tudománytörténeti Gyűjteményének a gondozója.

Kilenc fejezete érinti tárgyai között például Budafokot és Aggteleket, de a palócok vagy a székelyek által lakott távolabbi tájainkat is. Témáinak, kutatásainak ehhez a sokrétűségéhez, akár a feldolgozás, akár a megelőző anyaggyűjtés szakaszában, a szerzőnek természetesen sokszor adódtak társai is – mint az a tartalombeli felsorolás szinte felénél látható is, s mint arra a Bevezető néhány oldalán maga a szerkesztő, Szilágyi Miklós is felhívja a figyelmet. Teszi ezt annak egyidejű kiemelésével, hogy a legfőbb segítséget – a geológia és az etnográfia régtől iskolázott művelőjeként – ebben az évtizedes kutatómunkájában természetesen saját, korábban szerzett speciális anyagismerete, szakmai háttéré adhatta a szerzőnek.

Különböző múzeumi évkönyvekben, alkalmi kiadványokban, afféle „in honorem” tanulmánykötetekben megjelentek már e munkáknak első közlésbeli eredeti változatai, de helyenként-esetenként a második kiadás számára javított-bővített szövegekkel találkozunk most az olvasó.

Dunabogdány lenne talán az egyik „végpontja” ennek a tulajdonképpen a *Kárpát-medence* egészében évtizedek óta folytatott tematikus gyűjtőmunkának – és *Homoródjánosfalva* a másik, ha a kilenc fejezetcímbe olvasható településnevekből indulnánk ki. De csak belelapozva is látható, hogy a „lokális szemüveg” mellett (szerencsénkre!) sosem tette le a szerző a messzebbre érvényes összehasonlításokat megmutató, „általánosabb szemüvegét” sem. Így adódik, hogy vannak a kötetben *budafoki, dunabogdányi* vagy az attól jóval északabbra elterülő (a régi *Hont és Esztergom vármegyei*) vidékeket érintő tanulmányok, s távolabbiak, például *aggtelekiek* is – ezek azonban mind egy-egy *nagyon jól körülhatárolható térség* vizsgálatából születtek.

A „*kővést*”, az „*özevgyasszonyok táncát*” vagy a lengyelek Árpád-házból való szentjének, Kunigundának/Kingának természetesen a Kárpátok külső, „lengyel” oldalán lévő *sóaknából előkerült gyűjtését* emlegető mondatok viszont már – tárgyukból eredően – mind egy szálra „*areális*” megközelítést-tárgyalást kaptak. Ezeknél ugyanis az egész nyelvterület ilyen típusú hagyomány-irodalmát vette figyelembe a szerző, sőt a legendává lett esemény, a híressé vált eset *európai vagy közép-európai vándorlását*, más-más alakban való újabb felbukkanásait, sőt motívum-változatait is nyomon követhetjük a dolgozatokban.

Így van alkalmunk ismét fölfigyelni az akkoriban is rendkívüli bányásztragediák egyrészt a vándormotívummá-válására (sőt az esetleges átvétel valószínűsíthető sorrendjének is mérlegelésére, mint az Benke Istvánnak egy citált dolgozata segítségével elemezhetőnek is látszott), másrészt e motívumok újabb szálaikon alakuló változatainak eltéréseire.

Ugyanez a helyzet – a vizsgált kőanyag természetadta sajátosságai miatt, a geológiai viszonyokból, a térség fejlődéstörténetéből következően – a *pala*, palafedés, pala-építkezés témakörét részletező tanulmány esetében is, hiszen ez az anyag sem található meg minde-

nütt a világon, de még nálunk, a Kárpát-medencében sem. *Fejlesztések, bányászatának, felhasználásának* (helyenkénti, korszakonkénti *piacának*) a hagyományai azonban ezeken a bizonyos, hasonló adottságú területeken értelemszerűen összevethetők.

Hála József két, *társ szerző nélküli* dolgozata a kőfaragás tágabb köréhez kapcsolódik; s az utolsó kettő már a szájhagyományba is átkerült kőzetek-ásványok csoportjával foglalkozik. De ilyen a Hont-vidék hosszabb ideje sokaktól látogatott, gyógyító hatásúként tisztelt forrásait, azok történetét, s a hozzájuk kapcsolódó szokásokat bemutató tanulmány is.

A nagyrészt *saját készítésű fényképfelvételeknek* köszönhetően (más esetekben az általa felkutatott, igen bőségesnek bizonyult *régi irodalomból átvett ábrákkal*) mindenütt nagyon jól dokumentáltan kerülnek a kötetbe. Hasonlóan bőséges a nagyrészt saját gyűjtésű (illetve adattárakból, eldugott forrásokból kikeresett-előbúvárolt és pontosan hivatkozott) szöveg is, amely mellékletként a fejezetekhez tartozik.

Vegyük sorra a kötetbe gyűjtött dolgozatokat, melyek egyike-másika esetében, társ szerzőként, Balassa Iván, Landgraf Ildikó, Mészáros Borbála és Székely Kinga nevét lehet megemlítenünk: *Kőbányászat és kőfaragás Dunabogdányban; A kőfaragás és emlékei a székelyföldi Homoródjánosfalván; Adalékok az agyapala magyarországi hasznosításához; A budafoki barlanglakások; Az aggteleki Baradla-barlang mondái; Adalékok az Ipoly és a Garam menti gyógyforrások és szent kutak ismeretéhez; A háromszáz özevgyasszony tánca – Egy bányászmondánk néhány történeti, irodalomtörténeti és folklorisztikai vonatkozása; Szent Kinga, Szent Miklós és a sóbányászat; Közfés. kővést és kővést.*

Remélhetőleg minden érdeklődő kezébe is veheti és elolvashatja a tanulmányokat, hiszen ezek a közismert Országház utcai és Városház utcai „szakkönyvforrásoknál” bizonyosan megvehetőek, de a pesti Városliget és a hajdani Népstadion közötti Stefánia úton, a MAFI Múzeumában is beszerezhetőek – sőt ott még a hétvégeken is.

(MTA Néprajzi Kutatóintézet. Bp. 2006.)

Papp Péter

Késő bronzkori cipó alakú őrlőkő a Kemence-Pléska-szikla lelőhelyről (Hála József: *A Börzsönyvidéki kőbányászat és kőhasznosítás a XIX–XX. században* című könyvéből. Bp. 1987.)